

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

KNİDOS DİONYOSOS TERASINDA BULUNAN
HEYKELTİRAŞLIK ESERLERİ

Kadriye Merve SELEK
164203011010

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI

KONYA-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadriye Merve SELEK
	Numarası	164203011010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Knidos Dionysos Terasında Bulunan Heykeltraşlık Eserleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

K. Merve Selek

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Kadriye Merve SELEK
	Numarası	164203011010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI
	Tezin Adı	Knidos Dionysos Terasında Bulunan Heykeltraşlık Eserleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Knidos Dionysos Terasında Bulunan Heykeltraşlık Eserleri başlıklı bu çalışma 03/07/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI	Danışman	
Doç. Dr. Mehmet TEKOC AK	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi İlker Mete MİMİROĞLU	Üye	

ÖNSÖZ

Heykeltıraşlık eserler, tarihi geçmişi, kullanım alanları, bulunduğu bölge veya yerleşim yerlerinde kültürel ve ekonomik izler taşıması aynı zamanda yaşam standartlarını yansıtan bir araç olması ile insan hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Knidos Dionysos Tapınağı heykeltıraşlık eserleri de yapıldıkları zengin motifleri ve kullanılan malzemelerin kaliteli olması ile göz önünde olmuş ve son derece geniş bir alana yayılmıştır. Sadece yapıldıkları dönemde değil, çok sonraları da kültürel ve sosyal hayatını yansıtmaları bakımından önemli hale gelmiştir.

Knidos Dionysos Tapınağı friz bloklarında yer alan heykeltıraşlık eserlerini çalışabilmek için kazıda bulunmam, eserleri görmem ve daha iyi anlamam gerekiyordu. Buna olanak sağlayanve çalışma kapsamıma almama yardımcı olan, verdiği fikirler ve bilgisi ile daima yolumu aydınlatan, değerli danışman hocam Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI'ya, bilgi ve tecrübelerinden her zaman yararlandığım, eğitim ve çalışma hayatımda desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sayın hocam Öğr. Gör. İbrahim KARAOĞLAN'a, çalışmalarım sırasında kaynaklara ulaşmamı kolaylaştıran Songül KARABIÇAK'a, fotoğraf ve çizimde yardımını esirgemeyen Emre SÖZEL'e, Hakan ALİREİSOĞLU'na ve çalışmalarım esnasında manevi desteği ile daima yanımda olan sevgili ailem ve arkadaşlarıma sonsuz minnetimi ve teşekkürlerimi borç bilirim.

Kadriye Merve SELEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vii
SUMMARY	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1 KONU.....	1
1.2 AMAÇ	1
1.3 KAPSAM.....	1
1.4 YÖNTEM	1
2. KNİDOS-TARİHİ COĞRAFYASI	2
3. ARAŞTIRMA TARİHİ.....	5
4. KNİDOS'TA BİLİNER BELLİ BAŞLI YAPILAR.....	6
4.1 SURLAR	6
4.2 TAPINAKLAR / KUTSAL ALANLAR.....	7
4.2.1 İKİZ TONOZLAR/KUTSAL KAYNAK.....	7
4.2.2 APOLLON KARNEİOS KUTSAL ALANI	7
4.2.3 DOR TAPINAĞI (PEMBE TAPINAK).....	8
4.2.4 YUVARLAK TAPINAK VE TERASI	9
4.2.5 KORİNTH TAPINAĞI VE TERAS.....	10
4.2.6 MUSALAR KUTSAL ALANI.....	10
4.2.7 DEMETER KUTSAL ALANI.....	11
4.3 ALTARLAR.....	11
4.3.1 APOLLON KUTSAL ALANINA AİT ALTAR.....	11
4.3.2 YUVARLAK TAPINAĞA AİT ALTAR.....	12
4.4 BÜYÜK VE KÜÇÜK TİYATRO	12
4.5 ODEİON.....	14
4.6 BOULEUTERİON	14
4.7 NYMPHAİON.....	14
4.8 STOA.....	15
4.9 LİMAN	16

4.9.1. TİCARİ LİMAN	16
4.9.2 ASKERİ LİMAN	17
4.9.3 LİMAN CADDESİSİ'NİN DOĞUSU'NDAKİ MEKANLAR.....	18
4.10 NEKROPOLİS	18
4.11 KİLİSE VE DİNİ YAPILAR	19
4.11.1 B KİLİSESİ.....	19
4.11.2 D KİLİSESİ	19
4.11.3 E KİLİSESİ.....	20
4.11.4 LİMAN ŞAPEL KOMPLEKSİ	21
4.12. İŞLEVİ BELİRLENEMEYEN YAPILAR	21
5.KNİDOS DİONYOSOS TERASI.....	23
5.1.KNİDOS DİONYOSOS TAPINAĞI/C KİLİSESİ.....	24
5.1.1.FRİZ.....	25
5.1.2.ANTE BAŞLIĞI	28
6.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	29
KATALOG.....	30
KAYNAKÇA	39
RESİMLER LİSTESİ.....	42
RESİMLER	43
HARİTA VE ÇİZİMLER.....	53

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı Kadriye Merve SELEK

Numarası 164203011010

Ana Bilim / Bilim Dalı Arkeoloji/ Klasik Arkeoloji

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI

Tezin Adı Knidos Dionysos Terasında Bulunan Heykeltıraşlık Eserleri

ÖZET

Günümüzde olduğu gibi Antik dönem insanların yerleşim yerinin veya bir bölgenin ekonomik, kültürel ve sosyal yapısını anlamak açısından o topluluğun ortaya çıkardığı faaliyetlerinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Heykeltıraşlık eserler, üretildikleri dönemin teknik, ekonomik ve kültürel düzeyinin göstergesi olması açısından oldukça önemlidir. Toplumlarda sevilerek kullanılan eserlerin, dönemin iktisadi ve sosyolojik değişimlerini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Knidos Antik Kenti konumu, tarihi coğrafyası, mimarisinin yanında plastik eserler, heykel, seramik de olduğu gibi heykeltıraşlıkta eserlerde de ileri bir seviyede olduğunun kanıtıdır.

Çalışmamda Knidos Dionysos Tapınak frizlerinde yer alan heykeltıraşlık eserler, kazılarda ele geçen ve kazı depo bahçesinde sergilenen eserler çalışılmıştır. Hellenistik döneme ait Knidos üretilmiş eserleri incelenmektedir. Üretim teknikleri ile kendilerine özgü nitelikler taşıyan eserler, bu bağlamda dönem, figür, bezeme ve üretim yerlerine göre tasnif edilmişlerdir.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Kadriye Merve SELEK		
Numarası	164203011010		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji/ Klasik Arkeoloji		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI		
Tezin İngilizce Adı	The Sculptural Works Found At Dionysos Terrace in Knidos		

SUMMARY

As it is the case today, it is very important to know the activities of the ancient people in order to understand the economic, cultural and social structure of the settlement or a region. Sculpture works are very important in terms of being an indicator of the technical, economic and cultural level of the period in which they were produced. It reveals the economic and sociological changes of the works used in societies. In this sense, the location of Knidos Antique City, historical geography, architecture, as well as plastic works, sculpture, ceramics, as well as sculpture is an advanced level of evidence in the works.

In my work, sculpture works in the temple friezes of Knidos Dionysus, and the artifacts found during excavations and exhibited in the excavation depot garden were studied. Knidos-produced works from the Hellenistic period are examined. The production techniques are classified according to their period, figure, decoration and production places.

KISALTMALAR

AA Archologischer Anzeiger

AT Atım Tabakası

AJA American Journal of Archaeology

AM Athenische Mitteilungen

AMS Asia Minor Studien

Anat.Stud. Anatolian Studies

BASOR Bulletin of the American Schools of Oriental Research in Jerusalem

BerRGK Bericht der Romische-Germanischen Kommission

Britannia The Journal of Romana-British and Kindred Studies BSA The Annual of the British
Scholl at Athens

Bkz. Bakınız

cm. Santimetre

Çiz. Çizim

Der.Derinlik

DOP Dumbarton Oaks Studies

fig. Figur

Gen. Geniřlik

h: Eser Yukseklėđi

IsrExplJ Israel Exploration Journal

MO Milattan once

JFA Journal of Field Archeology

JHS Journal of Hellenic Studies

JRS The Journal of Roman Studies

Kat. No. Katalog Numarası

KST Kazı Sonuçları Toplantısı

Levant Journal of the British Institute st Amman for

Archaeology and History

Lev. levha

m. metre

MS milattan sonra

MÖ milattan önce

no. numara

Res. resim

Taf. Tafel

Uz.Uzunluk

yy. yüzyıl

vb. ve benzeri

vd. ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1 KONU

Çalışmanın konusunu Knidos Dionysos Tapınağında bulunan heykeltıraşlık eserler oluşturmaktadır. Eserlerin ana malzemesinin oluşturan mermer antik dönemde sevilerek inlemiş ve kullanılmıştır. Knidos'a getirilen mermerlerin en yakın mermer ocaklarından deniz yolu ile taşındığını bilmekteyiz. Knidos Dionysos Tapınağı kazılarda çıkarılan varlığının bilinmesi ve işlevinin anlaşılmasının ardından tapınak bize dönem, yapım tekniği, benzerlik noktasında iletişim içinde olunan bölgeler hakkında fikir vermesini sağlamıştır. Tapınak frizlerinde yer alan heykeltıraşlık eserler yapılan bu çalışmanın ana konusu oluşturmakta, tipolojisi, ele alınan konular ve sahneler bize etkileşimde bulunduğu merkezler ve kronolojik aralıklarını belirleme üzerinedir.

1.2 AMAÇ

Heykeltıraşlık eserler, tarihi geçmişi, kullanım alanları, üretim faaliyetlerinde kapladığı alan, ticari bir araç olması, üretildiği bölge veya yerleşim yerinden kültürel ve ekonomik izler taşıması ile insan hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, iletişimde bulunduğu diğer bölge veya toplumlar ve frizlerin işlevi hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Knidos Dionysos Tapınak frizinde yer alan heykeltıraşlık eserler; dönem içerisindeki ilişkileri, diğer yerleşim yerleri veya bölgeleri ile olan iletişimlerine açıklık getirmesi amaçlanmıştır.

1.3 KAPSAM

Her başlık altında tüm heykeltıraşlık eserler; işçiliği, yapım tekniği, üretim ve yüzey özellikleri, form biçimleri, tipolojik karşılaştırma ve öngörülen tarihi çerçeve ile açıklanmaya çalışılmıştır. Her bir friz dönem, kullanım amaçlarına göre tipolojik olarak ele alınmıştır.

1.4 YÖNTEM

Knidos'un tarihi coğrafyası, Araştırma Tarihi, Knidos Dionysos Tapınağı, Tapınak Frizleri, Frizlerde yer alan heykeltıraşlık eser sahne ve figürler Işığında; Genel friz grupları, genel değerlendirme, sonuç, tablolar, katalog, resimler ve çizimlerden oluşmaktadır.

2. KNIDOS-TARİHİ COĞRAFYASI

Knidos Muğla'nın Datça ilçesinin bulunduğu Datça Yarımadasının en batı ucunda "Tekir Burnu" olarak adlandırılan mevkide konumlanmaktadır. Yaklaşık 63 km uzunluğunda olan yarımadanın Kuzeyinde Ege denizi güneyinde ise Akdeniz bulunmaktadır. Knidos antik dönemde Karia bölgesinde yer almaktadır¹. Herodotos Knidos yarımadasını Bybassos körfezinden başlatıp batıda Triopion burnu, kuzeyde Keramaikos körfezi, güneyde ise Syme ve Rhodos ile sınırlandırmıştır. Akdeniz ve Ege Denizi'nin kesişim noktasında yer alan Knidos anakara ve anakaraya dar bir boğazla bağlanan ada kısmından meydana gelmektedir. Yerel halk tarafından Deve Boynu olarak bilinen bu dağlık ve kayalık ada antik dönemde Kap Krio olarak adlandırılmıştır.

Knidos, Antik Dönem 'de gerek konum gerekse kültür ve sanat faaliyetleri açısından önemli bir merkezdi. Konumu nedeniyle önemli bir liman kenti olma özelliğine sahipti. Kentte iki farklı liman bulunmaktaydı². Bu limanlara boyutlarından yola çıkarak "Küçük Liman" ve "Büyük Liman", işlevleri bakımından "Askeri Liman" ve "Ticari Liman" ya da konumları itibariyle "Batı Limanı" ve "Doğu Limanı" gibi farklı isimler verilmektedir. Antik Karia bölgesinin bir parçası olmasına rağmen coğrafi konumu nedeniyle iç kesimlerle kara ulaşımını zorlaştırmış buda Knidos'a daha çok bir ada hüviyeti kazandırmıştır³.

Herodotos Knidos'un Dor göçleri esnasında kurulduğunu bildirir. Herodotos ve Thukydides'in (I, 4, 8) ifadeleri Knidos'ta Dor iskânından öncede bir yerleşimin olduğunu göstermektedir. 1888 yılında bölgeye gelen J.T. Bent'in⁴ yaptığı araştırmalarda Kap Krio'da doğa olayları sebebiyle gün yüzüne çıkmış mezarlardan ve bu mezarlarda gördüğü Kykladik idollerden bahsetse de şu ana kadar yapılan araştırmalarda bu verinin doğruluğuna dair bir kanıt bulunamamıştır⁵. Eğer Bent'in bahsettiği mezarlar ve idoller ispatlanabilirse kentin geçmişi MÖ 3 bine kadar götürülebilir. Knidos isminin kökeni yerlidir ve buradaki bir yerli halka işaret etmektedir. MÖ 14. ve 13. yüzyılda Miken kültürünün Güney-Batı Anadolu ve çevresinde yayılması ve Knidos'un çevresindeki bölgelerde Miken seramiklerine rastlanması bölgede bir Miken yerleşimi ya da ticari destek noktası varlığına işaret eder. Ayrıca Peleponnes'de yer alan Pylosele'de bulunmuş bir yazıtta Knidos halkından bahsedilmesi Knidos'un erken tarihi açısından en önemli belgedir. MÖ 12.yy'da ise bölge Dor yerleşimine

---

¹ Doksanaltı vd. 2018, 5.

² Bean, Cook 1952, 171-212, levha 36-41; Bean 2000, 137, 140.

³ Büyüközer 2013, 140.

⁴ Bent 1888, 82.

⁵ Bittel 1942, 173; Özgan 2002, 7.

sahne olmuştur. Knidos'da bulunmuş yazıtlarda Dor lehçesi kullanılması bu tarihsel olayın doğruluğunun ispatı niteliğindedir⁶. Dor yerleşim bölgesi, Kos ve Rodos gibi merkezlerin yanı sıra, civardaki adaları (Nisyros, Tilos, Syme), Knidos'u ve Halikarnassos'u da kapsamıştır.

Güney Batı Ege'deki altı büyük kent (Hexapolis) lalysos, Kameiros, Lindos, Kos, Halikarnassos ve Knidos birlikteliklerini ve bağılıklarını göstermek için Knidos'ta ortak bir kült merkezi, yani Triopion'u kurmuşlardır. Kent Dor Hexapolisi olarak adlandırılan ve altı farklı Dor kentinin bir araya gelerek oluşturduğu bir birliğin parçası ve dini merkezidir⁷. Knidos kenti Apollon Tapınağı çevresinde her yıl düzenlenmekte olan Karneios şenliklerinden birinde kazanan Halikarnassos'lu Agasikles kazandığı ödülü Apollon'a adamak yerine kentine götürünce Halikarnassos birlikten atılmış ve böylelikle birlik Pentapolis olarak devam etmiştir⁸.

MÖ 7.yy'da Mısır ve Sicilya'da koloniler kurmuşlar ve MÖ 6.yy'da da Delphi'de kıta Yunanistan'ın ilk mermer yapısı olan Paros mermeriyle yapılmış bir hazine dairesi yaptırtmışlar. Perslerin egemenliklerini batıya doğru yayması ile birlikte Knidos'ta bu işgalden nasibini almış ve Pers egemenliğine girmiştir. Pers savaşları biter bitmez MÖ 5. yy'da Knidos Delphi'ye bir Stoa binası yaptırmış ve bu yapıyı dönemin ünlü ressamlarından Polygnotos'un yaptığı resimlerle süsletmiştir. MÖ 4.yy'da ünlü heykeltıraş Praxiteles'in yapmış olduğu Aphrodite yontusu kente büyük bir ün vermiş ve o dönemde yaşayan birçok insan sırf bu heykeli görebilmek için deniz yolculuğu yapmıştır⁹. MÖ 2 yy'da Roma'nın Akdeniz ticaretinde gösterdiği garantör etkisi sebebiyle ticaret getirileri artmış, bunun sonucunda Knidos'ta birçok yeni imar faaliyeti gerçekleştirilmiştir. MÖ 68 yılında Roma'nın büyük düşmanı Mitridathes'e karşı Knidos Roma tarafında yer almış bunun sonucu olarak Roma tarafından ayrıcalıklı kent "civitas libera" statüsü kazanmıştır. Daha sonraki dönemlerde Knidos'un Roma ile ilişkileri devam etmiş ünlü yönetici Gaius Julius Caesar ile şehrin ileri gelenlerinden Gaius Julius Theopompos'un ikili ilişkisi Knidos'un ayrıcalıklarının devamını sağlamış, bu yakın ilişki Roma imparatorluk devrinde de sürdürülmüştür. MS 1. ve MS 2.yy'larda Knidos özellikle seramik üretiminde ön plana çıkmış ve bunun ihracından önemli gelirler elde etmiştir. Duvar resimleri ve mozaikli evler Knidos'un geç antik döneme kadar varlıklı bir şehir olduğunu göstermektedir. MS 5 ve 6.yy'a ait en az beş tane büyük kilise inşa edilmesi Knidos'un Hristiyanlık devrinde de yerleşiminin ve öneminin devamını

⁶ Stelle 1965, 34- 35, dipnot 83, 210; Cahn 1970, 13.

⁷ Doksanaltı 2014a, 38.

⁸ Doksanaltı 2016, 49-50.

⁹ Doksanaltı 2014b, 43.

göstermektedir. MS 7. yy'da şehir Araplar tarafından fethedilmiştir. 12. yy 'da Piskoposluk belgelerinde Knidos'un ismi Stadia olarak geçmesine rağmen şehrin MS 9.yy'dan itibaren terk edildiği düşünülmektedir.

Knidos Hippodamik planlı ve topoğrafyasından dolayı teraslar oluşturularak inşa edilmiş bir kenttir ancak onu düzenli planlı kentlerden ayıran bir farklılığı bulunmaktadır. Bahsedilen bu fark kentte tam olarak bir Agora yapısının bulunmamasıdır. Bunun nedeni ise kentin limanlarıdır. Ancak Dionysos Terası olarak adlandırılan alanda bir stoa bulunmaktadır ve Agora olmamasına rağmen bir stoa ile kendi açığını kapatmış durumdadır. Stoa 'da yer alan dükkanlar ile teras duvarı arasında muhtemelen yağmur sularının kente akmaması için kanal şeklinde bir boşluk bulunmaktadır.

Kentte 1 adet Doğu – Batı doğrultulu ana cadde ve 7 adet Kuzey – Güney yönlerine uzanmakta ve ana caddeyi kesen caddeler bulunmaktadır. Bahsi geçen bu Doğu – Batı yönlü ana cadde, kazı çalışmaları sonucunda “Liman Caddesi” olarak adlandırılan ve Kuzey – Güney doğrultulu caddenin sonunda yer alan Apollon Kutsal Alanı girişinde bulunan Propylon ile başlayıp Doğu'ya doğru devam etmektedir. Knidos kenti haç yolları üzerinde bulunduğu için Hristiyanların da uğrak noktası olmuştur. Ayrıca kentte bulunan bazı yapılar bu dönemde Bizanslılar tarafından kiliseye çevrilmiş veya yeni kiliseler inşa edilmiştir. Kentte 5 farklı kilise kompleksi yer almaktadır ve bunlar arasında en büyüğü Dorik Stoa'nın güneyinde yer almakta olan B Kilisesi'dir ve burası kentin Katholikonu yani en büyük ve ana kilisesidir.

Kent hakkında önemli bir diğer konu ise 2 farklı boyut ve konumda tiyatrosunun bulunmasıdır. Kentte bulunan tiyatroların ilki Ticari Limanın kuzeyinde yer almak ile birlikte yaklaşık 5000 kişilik kapasiteye sahiptir ve bu yapı boyutundan dolayı “Küçük Tiyatro” olarak adlandırılmaktadır. Bir diğeri ise kentin daha kuzey kısmında yer alan ve 15000 kişilik kapasiteye sahip “Büyük Tiyatro” olarak adlandırılan tiyatrodur. Bahsi geçen büyük tiyatrodan günümüze sadece analemna duvarının bir kısmı koruna gelebilmiştir. Büyük Tiyatro'nun 15000 kişilik kapasitesinden yola çıkarak kentte yaşayan insan sayısının 50000 – 60000 dolaylarında olması gerektiği söylenebilir.

Kentte Tiyatrolar, Odeion, Bouleuterion, Tapınaklar, Kiliseler, Stoalar, Heroonlar, Nymphaeum, Propylon gibi ve daha birçok önemli yapı yer almaktadır. Sadece bu yapılardan bile yola çıkılarak kentin önemini gözler önüne sermek mümkündür. Ayrıca arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde yeni yapılara da ulaşmak mümkün olabilir.

3. ARAŞTIRMA TARİHİ

Antik kente ilk bilimsel çalışmalar 1749 yılında Lord Charlemont gelmesi ile başlamıştır¹⁰. Antik tanımlamaların yardımıyla Knidos'u tanıyabilmiş, aşağı tiyatronun ve Aphrodite tapınağı sandığı Korinth tapınağının kısaca bir tanımlamasını yapmıştır. 1812 yılının Haziran'ında İngiliz Dilettanti Cemiyeti Knidos'a gelmiş, 1840 yılında yayınlanan "Antiquities of Ionia III" adlı eserde o dönemde görünen yapıların çizimleri ve tanımlamaları yapılmıştır. Kentteki ilk kazılar British Museum öncülüğünde, Sir. Charles Newton yönetiminde 1857/1858 ardından 1858/1859 yılları kış aylarında gerçekleştirilmiştir. Newton; Aşağı tiyatro, Musalar Kutsal Alanı, Demeter Kutsal Alanı, Kap Krio ve Aslanlı Mezar bölgelerinde çalışmalar gerçekleştirmiştir¹¹. Bu kazılar esnasında Newton gün yüzüne çıkardığı eserleri deniz yoluyla British Museum'a göndermiştir. Sir Charles Newton'un Knidos'ta yaptığı bu kazılar daha sonra birinci dönem kazıları olarak adlandırılmıştır. Newton'dan sonra birçok yabancı araştırmacı bölgeye gelerek çalışmalarda bulunmuşlardır. Datça yarımadasını inceleyen C.M. Cook ve G.E. Bean araştırmaları bölge için oldukça önemlidir. Çalışmalarının sonucunda Eski ve Yeni Knidos problemini ileri sürmüşler, Eski Knidos'un (Arkaik ve Klasik) Datça-Burgaz'da olduğunu yaklaşık olarak MÖ 4.yy'da kentin buradan Tekir Burnu'na taşındığını önermişlerdir. Eski-Yeni Knidos teorisi bilim çevrelerince hala tartışma konusudur. Sir Charles Newton'un kazılarından itibaren yaklaşık yüz senelik dilimde Knidos'ta herhangi bir kazı yapılmamıştır. 1967 yılında Long Island Üniversitesi adına C. Iris Love tarafından Knidos'un ikinci dönem kazıları başlamıştır¹². Yapılan çalışmalarda Newton'un şehir planı gözden geçirilerek düzeltilmiş, Küçük Tiyatro, şehrin bazı caddeleri, Aphrodite tapınağı, Kap Krio, Hellenistik ve Roma devri evleri, Dionysos gibi tanrılara adanmış tapınak alanlarını, Nekropol ve Demeter Kutsal Alanı, Bizans Kiliseleri ve son olarak da Apollon Karneios Altarı'nın bulunduğu Apollon Kutsal alanında çalışmalar gerçekleştirmiştir¹³. Yapılan yoğun çalışmalar maalesef bilimsel yayınlara aktarılamamış olan bu ikinci dönem kazıları 1977 yılında sonlandırılmıştır. On yıllık bir aradan sonra 1987'de Knidos'ta üçüncü dönem kazıları Selçuk Üniversitesinden Prof. Dr. Ramazan Özgan tarafından başlatılmıştır. İlk etapta şehrin daha iyi bir planın çıkarılması amacıyla fotogrametrik ölçümler yapılmış daha sonra, Amerikalıların Aphrodite tapınağı olarak adlandırdıkları Yuvarlak Tapınak çevresinde çalışılmıştır. Üçüncü dönem kazılarının yoğunlaştığı alanlar Kap Krio ve Dionysos terasında yer alan Stoa olmuştur ve kazıların

---

¹⁰ Özgan 2002, 29.

¹¹ Doksanaltı 2014a, 38.

¹² Newton 1863, 345-526; Newton 1865, 160vd.

¹³ Doksanaltı 2014b, 43.

durdurulduğu 2006 yılına kadar devam etmiştir. Günümüzde hala devam etmekte olan dördüncü dönem çalışmaları 2012 yılında Selçuk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ertekin M. Doksanaltı tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı adına başlamıştır. 2012'den bu yana kentte D Kilisesi, Batı Liman Şapeli, Liman Caddesi Doğusu, E Kilisesi, Nekropol ve Tiyatro Caddesi, Stoa, Liman Kule gibi alanlarda çalışmalar sürdürülmüştür ve aksi bir durum ile karşılaşılmadığı sürece sürdürülmeye devam edilmesi planlanmaktadır.

4. KNİDOS'TA BİLİLEN BELLİ BAŞLI YAPILAR

4.1 SURLAR

Büyük kısmı korunmuş olan kent surları, batıda askeri limandan itibaren terasların üzerinden Akropolün yukarısına kadar devam eder ve oradan Demeter kutsal alanının doğusundan aşağıya doğru inip ticarî limanın savunma sistemiyle birleşir. Surların toplam uzunluğu yaklaşık 4 km'yi bulmaktadır. Sur üzerinde toplam 40 kule bulunmakta ve bu kuleler düzenli aralıklarla sur duvarları desteklemektedir. Bunların dışında batı liman girişinin her iki tarafında iki yuvarlak kontrol kulesi yer almakta olup Bu kulelerden güneyde olanı günümüze kadar çok iyi koruna gelmiştir.

Kent surları bazı açılardan aynı yapısal özellikler göstermez. Duvarların 3 ila 6 metre arasında değişen kalınlıkları, kullanılan değişik malzemeler ve değişen duvar teknikleri, bu sur sistemi içerisinde daha eski ve daha yeni kısımların olduğunu gösteren işaretlerdir. Büyük olasılıkla burada zaman zaman tekrar onarımlar gerekli olmuştu. Hali hazırda genellikle görülebilen polygonal (çok kenarlı) ve isodomik (eş formlu ve eş yükseklikte) duvar işçiliği İ.Ö. 4. yüzyıldandır. Yani birçok Karia kentinin savunma sistemlerinin inşa edildiği zamana ait özellikler taşımaktadırlar. Fakat çok daha erken inşa edilmiş olan ve kyklopien denilen büyük boyuttaki bloklardan oluşan duvar kısımları da mevcuttur.

4.2 TAPINAKLAR / KUTSAL ALANLAR

4.2.1 İKİZ TONOZLAR/KUTSAL KAYNAK

Knidos Küçük Tiyatrosunun kuzeyine bitişik tonozlu mekanlar Kutsal kaynak, sarnıç ve çeşmesiyle kompleksi olarak ele alınmışlardır. 7 m yüksekliğinde 2,5 m genişliğinde ve 5 metre derinliğindedirler. İkiz Tonoz olarak adlandırılan bu yapı kompleksi birbirine bir iç tonoz yardımı ile bağlanmıştır. İkiz tonozların kuzeyinde yer alan tonozun içinde yer alan bir giriş ile yaklaşık 17 metrelik uzunluğa sahip bir mağara/kaynağa bağlanmaktadır. Her iki yanı örgü duvarla desteklenen mağara iki galeriden oluşmaktadır. Mağaranın en uç noktasında tavana kadar yükseltilmiş 2 sütun ve bu sütunların arkasında kaynak suyunun sızdığı küçük hazne ile mağara tavanının tümünü kaplayan sarkıtlar ve karstik oluşumlar yer almaktadır.

4.2.2 APOLLON KARNEİOS KUTSAL ALANI

Propylon'dan Batıya doğru devam eden yol Knidos'un en önemli kült terasında sona erer. Teras kuzeyden dik bir meyille inen kayalara karşı güçlü duvarlarla sınırlandırılmıştır. Bu duvarlar aynı zamanda daha yukarıda bulunan terasların zemin toprağını da desteklemiş olmaktadır. İstinat duvarları için, yine dış tarafı bombeli konglomera blokları kullanılmıştır. Bloklar hem isodomik ve polygonal tekniklerle harç kullanılmadan birleştirilmiştir. Terasın tesviyesi için, çakıl ve toprak meyilli kayaların üzerine üst üste yığılmıştır. Kuzey tarafta en önemli yapı olan, Tapmak ve Altarı bulunmaktadır. Birçok defa üzerine yeni yapılar inşa edilmiş olduğundan Tapınağın esas planını tanımlamak zordur. Bugün görülebilen kırık taş ve harçtan inşa edilmiş duvarlar muhtemelen geç antik döneme aittir. Doğudaki bir granit sütunun gösteri üzere, burada antik yapı üzerine bir kilise binasının inşa edilmiş olması muhtemeldir. Buraya bir kaç özel konut inşa edilmiş olması, doğudaki merdiven basamakları ve kuzey duvarları içerisindeki nişlerin muhtemelen bunlara ait olduğunu gösterir.

Yaklaşık 19 x 11 m ölçülerindeki bu yapının güney tarafında kaya oyularak oluşturulan temel içinde konglomera bloklardan bir kısmı orijinal durumda ele geçmiştir. Burası asıl yapının güney sınırı olabilir. Bu yapı daha geç bir dönemde küçültülmüş ve o dönem yapısında duvarlar kum taşı bloklardan inşa edilmiştir. Bu döneme ait olan yapının büyük bir kısmı batıda ve kuzeyde ayakta durmaktadır. Kenarlarda, yüzeyden daha alçak seviyede dört köşe sütunlarla biten dış duvara ait alçı kalıntıları, arka duvarın orijinal durumu hakkında bilgi vermektedir.

4.2.3 DOR TAPINAĞI (PEMBE TAPINAK)

Tapınak, alt yapısını oluşturan Krepis ve Stylobat kısımlarında kullanılan gri-pembe kireç taşından dolayı böyle adlandırılmıştır. Tapınağın üzerine daha sonra bir kilise inşa edildiği halde, birçok blok hala esas yerinde (in situ) bulunduğundan dolayı, burası Knidos'un en iyi korunmuş tapınak temelidir. Cella içinde daha derin açılan bir sondajla dış tarafta kesme poros taşlardan örülmüş ve 6 m derine inen alt yapı (Euthynterie) kısmı tespit edilmiştir. İç tarafta ise bu kısım kırık konglomera taşlarla doldurulup desteklenmiştir.

Tapmağın planı hala iyi anlaşılabilir durumdadır: Yapı, etrafı bir sıra sütunla çevrili peripteral planlıdır. Ancak yarım sütunların varlığı da arkada bulunan kısmın (opisthodom) muhtemelen bu şekilde oluşturulup, yalancı opisthodom (pseudo opisthodom) olarak yapılmış olduğunu gösterir. Çevrede bulunan çok sayıda yeniden kullanılmış Triglyph-Metop frizli poros blokları ve dor başlıklarının gösterdiği gibi, Tapmak dor düzeninde inşa edilmiştir. Cella duvarları, sütunlar ve üst yapı elemanları daha hafif, yumuşak ve ucuz bir malzeme olan poros taşmıdır. Ancak bu malzeme, uzaktan bakılınca mermer gibi görünecek şekilde alçı ile kaplanmış ve boyanmıştı. Bu inşa tarzı bölgedeki mermer eksikliğinden dolayı Rodos ve Kos çevre adalarında olduğu gibi Knidos'da da özellikle yaygındı. Ancak temel ve alt yapı kısmı için sağlam bir malzemeye ihtiyaç vardı. Bu yüzden özellikle Güney tarafta hala iyi durumda görülebilen krepis ve stylobat için Knidos'un yakın çevresinden gri-pembe kireç taşından iri bloklar getirilmişti.

Tapınağın yakın çevresinde hava şartlarından dolayı oldukça hasar görmüş pembe bloklardan birinin üzerine zengin tüccar Theopompos'un Apollon Karneios'a adanmış bir yazıt kazınmıştır. Belki bundan dolayı bir üst terastaki gibi bu tapmak da Apollon'a adanmıştır.

Tapınağın doğusundaki girişinde daha sonraki bir dönemde küçük dört köşe taşlarla harç kullanılarak inşa edilmiş küçük bir apsis bulunmaktadır. Apsis, dış tarafta dört köşe formludur. Alt kısmında tapınağın merdivenine zemin oluşturan küçük taştan antik dolgu hala görülebilmektedir. Dış tarafta apsisin altında devam eden çakıl taşı taban kaplaması belki de esas tapmak seviyesinin kalıntısıdır. Kilise 23 x 13,5 m boyutlarındaki tapmaktan daha dardır ve iki kare ve bir dikdörtgen odaya bölünmüştür. Antik paros blokları ile döşenmiş olan kutsal bölümün girişindeki kapı eşiği hala görülebilmektedir. Buradaki kenet delikleri ilave bir mermer döşemenin var olduğuna işaret eder. Batıda geç dönem Hristiyan mimarisinde görülen enine nefe benzer daha dar bir orta kısım ve diğer bir dört köşe oda bulunmaktadır.

Odaların önemi, farklı taban döşeme kaplamalarından anlaşılır: Batıdaki kısımlar antik seramik döşeme ve çatı kiremitleri ile kaplanmıştır.

4.2.4 YUVARLAK TAPINAK VE TERASI

Buradaki en önemli yapı Yuvarlak Tapınaktır. Bu yapıya ait mavi mermerden düzgün bir şekilde kesilmiş podium bloklarının büyük kısmı orijinal yerinde durmaktadır. Yapı kuzeyde bu iş için özellikle yarım daire biçiminde işlenmiş bir kaya üzerinde yükselmektedir. Güneyde ise meyilli yamaç nedeniyle küçük kırık taşlardan bir temel yapmaya gerek duyulmuştur. 1,50 m yüksekliğindeki podium üzerinde üç basamaklı bir krepis yer alır, bunun en üst tabakasında yani stylobat üzerinde de sütun sırası yükseliyordu.

Tapınağın tüm çapı yaklaşık 17 m dir. Yapıya giriş doğudaki bir merdivenle sağlanıyordu. Cella'nın altındaki podiumun özünü kırık taşlar oluşturur, bunların arasında bazı devşirme malzeme de vardır: bunlar muhtemelen daha önceki bir yapının artık kullanılmayan kalıntıları olmalıdır. Çözük durumdaki yapı malzemeleri kireç harcı ile birbirine bağlanmışlardır. Bu tekniğin daha erken dönemlerden beri özellikle görülmeyen duvar kısımlarında kullanıldığı bilinmekteydi ve Knidos'ta diğer yapılarda da görülmektedir. Taş kırıklarından yapılmış iç kısmı paros bloklarından geniş bir halka çevrelemektedir. Poros blokların dış yüzleri mavi mermer blokları ile kaplanmıştır. Sütunlar ve üst yapı elemanları ise eskiden alışılmış *tarzda* alçı kaplanmış ve boyanmış daha hafif poros taşından yapılmıştır. Batıda, tapınağın arka tarafında hala bazı üst yapı elemanları bulunmaktadır.

Burada yontucu Praxiteles'in ünlü Aprodite yontusunun her taraftan görülebilecek şekilde yerleştirildiği rivayet edilmiştir.) Ancak tapınağın Aphrodite'ye adanmış olmadığını gösteren geçerli deliller de vardır. Bu delillerden en önemlisi, bu terasta ele geçen ve bilge ve güzel sanatlar tanrıçası Athena'dan bahseden yazıtlardır. Yontu buluntuları da diğer Athena kutsal alanlarında ele geçenlerle benzerlik taşımaktadır. Sağlık tanrısı Asklepios'a adak olarak kullanılan çok sayıda çocuk yontusunun burada bulunuşu Tapınağın sahibinin Asklepios olduğunu imlemektedir. Acaba ünlü Asklepieion (Sağlık tanrısının kutsal alanı) burada mıydı? Delphi'deki ünlü Apollon kutsal alanındaki taşın bir kopyası olan Omphalos'un bu alanda ele geçmiş olması da Asklepios'un babası Apollon'un tapmağın sahibi olabileceği fikrini olanaklı kılmaktadır. Öte yandan, Pseudo-Lukian anekdotunda yapının arka tarafında yer alan gizli bir kapıdan bahsedilmektedir. Eğer yontu, etrafında dolaşılabilen yuvarlak bir Cella'nın ortasında bulunuyorsa, böyle bir kapı gereksizdir. Bu alanda sürdürülecek kazı ve araştırmalar, konuyla ilgili daha kesin bilgi verip, durumu açıklığa kavuşturabilecektir.

4.2.5 KORİNTH TAPINAĞI VE TERAS

Doğuda daha aşağı kısımda tekrar Doğu-Batı Caddesi terasına gelinir. Bu terasın güney tarafında geç Roma döneminde artan su sıkıntısına işaret eden birçok büyük sarnıç görülmektedir. Bir kaç adım ileride ise Korinth Tapınaklı terasa varılır. Terasın güney ucu yakınında yine kırık taşların harçla bağlanması sonucu kat kat yığılmış ve mermer levhalarla kaplanmış bir temel bulunmaktadır. Bu temel üzerine Knidos'ta seyrek görülür şekilde tamamı beyaz mermerden bir tapınak inşa edilmiştir. Yapının planı Roma imparatorluk dönemi için tipiktir: Uzun kenarlarda sütunlar yerine her bir tarafta cella duvarları ile bitişik altışar yarım sütun yer alır. Ön tarafta 4, arka tarafta ise 2 sütun vardır; tapınağın boyutları 15 x 9,20 m'dir. Doğudaki bir merdiven yüksek podyuma ulaşır. Cella'nın iç duvarı dıştaki yarım sütunlarla aynı hizadaki plasterle bölümlenmiştir. Sütunların ve plasterlerin üzerine korinth başlıkları yerleştirilmiştir. Ön taraftaki alınlık sahası bir kalkan ile süslenmiştir. Başlıklardaki motiflerin ve diğer mimari bezelerin stil özelliklerinin yardımıyla tapınak İ. S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilir. Teras güney yönde yine beyaz mermerden yapılmış 113,80 x 15,80 m boyutlarında bir sütunlu hol ile sınırlanmıştır. Yapının krepisi (basamaklı temel kısmı) yerli kayadan kesilmiştir. Birçok sütun ve Triglyph-Metop frizi kalıntısı bu, sütunlu holün Dor düzeninde olduğunu göstermektedir. Yapının arka tarafında küçük odaların bulunup bulunmadığı, varsa meydana doğru açılıp açılmadıkları daha araştırılması gereken konulardır.

4.2.6 MUSALAR KUTSAL ALANI

Newton tarafından 1858 yılında kısmen kazılmış olan alandır. Bu alanda bulmuş olduğu Musalara adanmış bir yazıttan dolayı bu adla anılmıştır. Ancak son yıllarda I. Jenkins yönetimindeki İngiliz meslektaşların gerçekleştirdikleri yeni araştırma ve vardıkları kazı sonuçları bu duruma şüpheyle bakılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu alanda kayaların içine yaklaşık 15 mx 17 m boyutlarında kare bir alan oyulmuştur. Bu şekilde üç tarafında 6 m. yüksekliğe kadar ulaşan kaya duvarlarla çevrili ve güneye yani yamaca doğru açık olan küçük bir teras meydana gelmiştir. Newton burada çalışmalar sırasında halen ayakta olan ve sahanın çekirdeğini oluşturan bir binanın duvarlarını görmüştür. Bu yapının arka tarafında, yani kuzey kısmında iki küçük oda bulunmaktaydı. Bu odaların önünde ise Dor sütunlu avlu türü bir alan oluşturulmuştu. Avlu güneyde bombeli bir duvarla kapatılmış olan giriş kısmına açılmakta idi. Batıda bulunan mozaik zeminin fonksiyonu henüz açıklık kazanmamıştır. Ancak kanalların ve pişmiş toprak boruların bulunmuş olması, suyun kutsal alanda önemli bir rol oynadığını kesinleştirir. Ayrıca Newton'un burada genellikle Nympheler olarak adlandırılan çok sayıda yan çıplak yontu bulmasından dolayı, bu alan Nympheler için yaygın olan bir kutsal mağara alanı olarak yorumlanabilir.

4.2.7 DEMETER KUTSAL ALANI

Hasat ve hububat tanrıçası Demeter'in kutsal alanı, bu tür kült merkezlerinde genellikle geçerli olduğu gibi kent merkezinin dışında, Akropol'ün altında bir kaya terasın üzerindedir. Newton burada 1857/58 kışında kazılar yapıp önemli buluntular ele geçirmiştir, bunlar arasında normal ölçülerden büyük bazı yontular da vardır. Bu Anadolu'da çok miktarda örneği bulunan bir kaya kutsal alanıdır. Dikey kaya duvarı bir deprem sonucunda meydana gelmiş doğal bir oluşumdur, bu oluşum daha doğudaki Nekropol sahasında da devam etmektedir. Duvarın içine bazı kült nişleri işlenmiştir; bunların içinde belki kült simgeleri bulunuyordu. Asıl kutsal alan bunun altında yer alan yaklaşık 75 x 40 m'lik büyük terastaydı. Newton'un açtığı temellerin büyük bir kısmı, maalesef kutsal alanın yapı şekli hakkında açık bir fikir vermeyecek şekilde tekrar yığıntı altında gömülmüştür. Bu alan üç tarafta polygonal teknikteki temenos duvarları ile çevrelenmiştir, bunlardan güneydeki aynı zamanda terası da desteklemektedir. Bu destek duvarına paralel olarak doğudan batıya uzanan bir duvar daha örülmektedir.

Duvar doğudan girilen ve dağ tarafındaki esas kutsal alana açılan uzun bir geçiti sınırlar. Burada doğu tarafında bazı küçük yapıların temellerinin görüldüğü açık bir alana girilir. Yaklaşık alanın ortasında yer alan tapınak benzeri bir yapıdan ve doğudaki birçok küçük odacıklı uzun yapıdan artık hemen hemen hiç bir iz kalmamıştır.

4.3 ALTARLAR

4.3.1 APOLLON KUTSAL ALANINA AİT ALTAR

Apollon kutsal alanında tapmağı olduğu terasın doğu tarafında bulunan ve yapıya ait olan Altar da görülmektedir. Bu altar 11,20 x 6,70 m boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Kırık taşların sıkıştırılmasıyla inşa edilen temelin üzerinde, konglomera bloklardan bir tesviye seviyesi (Euthynterie) yer almaktadır. Bunun üzerinde duvarın alt kısmı hala durmaktadır.

Altar duvarlarının dış yüzlerinde gri-mavi mermerle kaplanmış konglomera blokları kullanılmıştır. Ön cephedeki merdivenle esas altar masasına ulaşılır. Bu masa üç tarafta beyaz mermer bloklarından yapılmış bir frizle çerçevelenmiştir. Zarif bezemeli iki blok ve bir örtü plakası hala temel kalıntılarının üzerindedir. Bazı friz blokları kazılar esnasında bulunmuş ve günümüzde Marmaris Müzesinde sergilenmektedirler. Bu frizlerde dans eden genç kızlar (muhtemelen Nympheler), uzanan bir Irmak Tanrısı ve diğer tanrı figürleri tasvir edilmiştir. Bloklar üzerindeki yazıtta Nymphelerin 'Nympei' ve şans eseri frizin yontucularının adları da bulunmaktadır. Antiochia'lı Theon ve Knidos'lu Zenodotos. Bu her iki sanatçı başka

yazıtlardan ve yerlerden de bilinmektedir ve İÖ.2. yüzyılın başlarında faaliyet göstermişlerdir. Nympheler Apollon'un çevresindeki su perileridir. Ayrıca altara ait olup üzerinde Apollon Karneios adı olan iki yazıt bloğu daha vardır. Böylece altarın ve tapınağın sahibinin Apollon olduğu kesinleşmektedir.

4.3.2 YUVARLAK TAPINAĞA AİT ALTAR

Yuvarlak tapınağa ait olan atlar doğuda tam tapınağın aksına gelecek konumdadır. Altarın kenar uzunluğu 5,20 m olup dörtgen forma sahiptir. Yapı plan formu bakımından aşağı terastaki Apollon altarna benzemektedir ve oradaki gibi tapınağa dönük ön cephesinde bir merdiven vardır. Alt kısımda bir kaya aynı mavi mermer levhalarla kaplanmıştır. Esas yapı kısmı ise burada da kaliteli beyaz mermerden yapılmıştır. Altar masasının kenar levhalarının köşeleri bitkisel motiflerden oluşan akroterlerle süslenmiştir.

4.4 BÜYÜK VE KÜÇÜK TİYATRO

Oldukça yukarıdaki bir yamaçta yer alan ve yapı malzemesinin büyük kısmı sökülüp taşınmış olan büyük tiyatrodan başka, aşağıda liman yakınında, yaklaşık 5.000 seyirci kapasiteli küçük bir tiyatro da bulunmaktadır. Bu tiyatro da yamaçta inşa edilmiş olup yapım tekniğiyle Helenistik geleneğe uymaktadır. Yan taraflardaki tipik destek duvarlı (analemna) yarım daireden fazla genişletilmiş seyirci sıraları da Helenistik dönem Anadolu'sunun diğer tiyatrolarında da görülebilen bir özelliktir. Orkestranın planı da klasik norm olan yarım daireden büyük bir şekil, yani "at nalı formu" denilen plan özelliğini gösterir.

Seyirci sıralarının uzatılmış kısımlarında üst sıralara ulaşmayı sağlayan iki tonozlu girişin bulunması önemli ve ilginç bir özelliktir. Bu yapı tarzı Yunan mimarisinde bir kaç öncüsünün olmasına rağmen genel olarak Romalılara ait olduğu düşünülmektedir. Ancak doğudaki tonozlu girişin büyük isodomik bloklardan oluşan duvar tekniği Helenistik dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. Böylece Knidos Tiyatrosu tonozlu girişi olan en erken örneklerdendir. Diğer iki tonozsuz giriş (Parados) sahne binası ile güneyde cavea'nın eğik inşa edilmiş bitiş duvarı arasında yer alır ve orkestraya girişi sağlarlar.

Seyirci sıralarını oluşturmak için sert yerli kaya uygun şekilde işlenmiş ve Knidos'ta birçok yerde bulunabilen gri volkanik kayalardan yapılmış bloklarla yükseltilmiştir. Bu destek yapı üzerine konkav yuvarlatılmış beyaz mermerden asıl oturma sıraları yerleştirilmiştir. Üst gezinti yeri olan diazomaya kadar toplam 27 oturma sırası, en üst bitişe kadar ise 8 oturma sırası bulunmaktadır. En üstteki oturma sıraları daha ucuz kireç taşından yapılmıştır; bu

durum üst sıraların o dönemde de bugünkü gibi değerlendirilmiş olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

Oturma sıraları arasında düzenli mesafelerle toplam 8 adet merdivenli çıkış yukarıya geçişi sağlamaktadır. Koilon'un yukarı kısmı alttakinden daha kısadır. Ancak üst kısımdaki merdiven sayısı alttakinin iki katıdır. Doğu dış duvarda, analemma denilen çevre duvarında ve batı tarafındaki duvarda kullanılan farklı malzeme olan konglomera kütle kullanılmıştır; batıda ise parlak kireç taşı bloklardan yararlanılmıştır. Muhtemelen batı taraf her hangi bir nedenden dolayı (belki deprem) yenilenmiş olmalı; doğu tarafta ise orijinal yapının kısımları hala korunmuş durumdadır.

Sahne Binası: Orkestrayı dışa kapatan ve aynı zamanda sahne kulisi işlevi gören skene de birçok kez tadilat görmüştür. En az iki kattan oluşan skenenin konglomera taşından inşa edilmiş orkestraya geçit veren üç tonozlu girişi ilk yapı safhasına aittir. Alt katın taş duvarları üst katın büyük bir bölümünde olduğu gibi dış yüzeyi bombeli parlak gri taş bloklardan isodomik duvar tekniğinde yapılmıştır. Bu yüzden her iki katın birlikte inşa edilmiş olduğu düşünülebilir. Ancak üst katın dış tarafında içlerinden geçilerek sahneye ulaşılan üç geniş kapının bulunuşu kayda değer alışılmadık bir durumdur. Bundan dolayı sahne binasına girişler modern yolun seviyesinde ve orkestradan hayli yüksektedir. Bu değişikliğin nedeni ancak Tiyatro tamamen kazıldıktan sonra açıklanabilecek bir durumdur. Parados basamakları orkestranın geç Helenistik dönemde öndeki (güneydeki) cadde seviyesinden daha aşağıda olduğunu gösterir. Bu dönemden itibaren sahne işlevini, artık orkestra değil, skene önüne monte edilen yükseltilmiş ahşap yapı üstlenmiştir. Sahada bulunan sütun parçaları ve mimari bloklar sahne kulisinin mimari açıdan zengin bir biçimde bölümlenmiş olduğunu göstermektedir. Oyuncuların artık orkestrada değil de, yükseltilmiş sahne üzerinde oynamaları sebebiyle ahşap genelde İ. Ö. 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Sahne binasında uygulanan duvar tekniği de bu döneme uygun bir özelliktir. Farklı malzeme kullanılmış olan tonozlu giriş ise daha erken bir döneme ait olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Daha sonraki dönemlerde yapılan onarımların ise ufak taşlarla belirgin bir şekilde ayrılması, bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu tür kemerli girişler Karia'da ve komşu adalarda 1. Ö. 4. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmıştır. Knidos'ta, tiyatronun dışında mezarlarda ve kanalizasyon inşasında tonoz yapım tekniği olarak uygulanmıştır.

Burada ortaya çıkarılan mimari bloklar, sütunlar ve heykel kalıntılarından sahne binasının çok zengin nişlerle ve niş içerisine yerleştirilmiş heykellerle süslendiğini

anlamaktayız. Geç bir dönemde Orkestra ile sahne binası arasına iç yüzeyi sıvalı kaim bir duvar çekilmiştir. Bu durum, o zamanlar orkestranın muhtemel su oyunları için kullanılmış olduğunu göstermektedir.

4.5 ODEİON

Daha doğuda, limanın biraz yukarısında küçük bir tiyatro daha bulunmaktadır. Bu yapı küçük boyutundan dolayı (20 x 12 m) müzik gösterilerinin yapıldığı Odeion olmalıdır. Bina yatay ve dikey devam edip bir birini kesen teras destek duvarlarının köşesine uzun bir dikdörtgen biçiminde inşa edilmiştir. Oturma sıralarının planı çeyrek daire şeklindedir. Oturma yerleri için burada konglomera kayalık düzeltilmiş ve daha sonra bunların önüne gri mermer basamaklar yerleştirilmiştir. Seyirciler veya dinleyiciler her iki yanda yer alan giriş kapılarından geçerek ortadaki merdivenden çıkıp oturma yerlerine dağılıyorlardı. Kireç taşından yapılmış krepis üzerindeki sütun sırası sahne sonunu oluşturmaktadır. Krepis mermer levhalarla kaplanmıştır. Bu kaplamanın önünde, orkestra içinde belki bir konuşmacı kürsüsünün veya bir altarin kalıntısı olan üç adet kaba taş levhanın kalıntıları hala durmaktadır. Önde güney batı köşenin içinde ise konglomeradan üç adet yarım yuvarlak basamak dizisi yerleştirilmiş bulunmaktadır.

4.6 BOULEUTERİON

Korinth Tapınağının yer aldığı terasın en dış batı kenarında yer alan Bouleuterion yapısı muhtemelen bugün kısmen görülen şeklini muhtemelen o zaman (İ. S. 2. yüzyılda) almıştır. Yarım daire şeklinde düzenlenmiş olan oturma sıralarından sadece kırık taşlardan yapılmış temel kısımları korunmuştur. Taş kırıkları sanki betondan dökülmüş görüntüsü verecek kadar sağlam bir şekilde harçla bütünleştirilmiştir. Üzerine oturma sıralarının inşa edildiği tonozlu alt yapı sistemleri de aynı malzemedен yapılmıştır.

4.7 NYMPHAİON

Boulakrates Çeşmesi “Trireme” ya da “Küçük Liman”dan bir geçitle başlayan caddenin hemen girişinde bulunmaktadır. Bu cadde limandan yukarı doğru Apollon Karneios Tapınağı ve altarının bulunduğu Apollon kutsal alanına açılan propylon’a dek devam etmektedir.

Boulakrates Çeşmesi / Hellenistik Çeşme Anıtı konumu ve güzergâhı üzerindeki önemli kutsal alanlar nedeniyle cadde üzerinde ya da çevresinde görkemli anıtlar olması doğal olarak beklenmektedir. Ancak yapılan çalışmalar sonucunda hemen yolun başlangıcında,

Limandan karaya ilk çıkış noktasında böylesi bir yapıyla karşılaşılması büyük bir sürpriz olmuştur.

Bu yapıda daha önce başlatılan çalışmalarda caddenin hemen başlangıcında, Dionysos terasına geçişi sağlayan merdiven platformunun kuzey yanında anıtsal “Boulakrates Çeşmesi” yapısı bulunmuştur. Caddenin doğu sınırını oluşturan teras duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan çeşme anıtı, 3x3 m ölçülerinde ve 3 aşamadan oluşturulan 0.70 m yüksekliğinde bir podyum üzerinde yükselmektedir. Yapının temeli, stylobatını oluşturan podyumu in-situ durumda bulunurken, çeşmeye ait blokların bir bölümü podyum üzerine ve çevresine düşmüş olarak çıkartılmıştır. Podyum profillendirilmiş dış yüzeyi ile sert gri-mavi kireç taşı dörtgen bloklardan inşa edilmiştir. Dörtgen planlı stylobatta ise yine sert gri-mavi kireç taşı bloklar kullanılırken, blokların üst yüzeylerine taşçı işaretleri olarak Yunanca harfler kazılmıştır. Böylece antik çağda çok sık uygulaması görülen, ocaktan getirilen ve işlenen blokların yapı inşası sırasında nereye yerleştirileceği belirlenmiştir. Blokları birbirine bağlayan kenetler ve kenetlerde kullanılan kurşunun bir bölümü halen orijinal yerlerinde görülmektedir. Stylobatın üzerinde yer yer 20 cm kalınlığına ulaşabilen düzensiz U formunda oldukça kalın harçtan oluşturulmuş su geçirmez sıva bulunmaktadır. Kare formundaki podyum, stylobatın üzerinde yapının nasıl devam ettiğinin belirlenmesinde, bu kalın sıva oldukça yardımcı olmuştur. Yapıya ait bazı kireç taşı blokların iç yüzlerinde bulunan sıva izleri ve bloklar üzerinde bulunan taşçı işaretleri sayesinde bunların yeri tespit edilebilmektedir

Podyum stylobatın üzerinde ve çevresinde, sert kireç taşından dörtgen ve dairesel bloklar bulunmuştur. Stylobat üzerindeki bloklarda bulunan anathyrosis izlerinden blokların büyük çoğunluğu yerine oturtulabilmiştir. Buna göre podyumun üzerine ortalama 75 cm yüksekliğinde dörtgen bloklar gelmektedir. Kare podyum üzerine bugüne dek orijinal yerleri tespit edilebilmiş 8 blok yerleştirilmiştir. Böylece podyumdan itibaren içe doğru daralan piramidalı anımsatan bir planlama görülmüştür.

4.8 STOA

Terasın kuzey çerçevesini oluşturan sütunlu salonlar tapınaktan daha iyi korunmuşlardır. Bu alanın 1996 ve 2006 yılları arasında kazısı yapılmış 2/3'lük kısmı açılabilmiştir. Ancak şimdiden burasınının 100 m'den daha uzun görkemli bir saha olduğu fark edilebilmektedir. Teras destek duvarının önüne, isodomik mavi kireç taşı blokları ve konglomera taşlarından daha büyük kesme taşlardan 28-30 paralel duvar örülerek, uzun bir dizi oluşturan 5 x 3,80 m boyutlarında küçük odalar meydana getirilmiştir. Bu odaların hepsi

meydan tarafına yani güneye açılmaktadır. İnşaat malzemesi olarak yumuşak kum taşından ve kavkı kayacından büyük bloklar kullanılmıştır. Bu yapı malzemesi geçen zaman sürecinde hava şartları ve diğer etkenler nedeniyle maalesef ağır şekilde aşınmış ve yıpranmıştır. Ancak yine de bazı yerlerde duvarlar 3 m yüksekliğe kadar ayaktadır. Dış taraftan görülmeyen duvar yüzlerinde malzeme ve işçilikten tasarruf edilirken, dışa bakan ve görünen cepheler daha görkemli bir şekilde inşa edilmiştir. Kapı çerçeveleri profilli ve bezemelerle süslü mermer parçalarından yapılmıştır. Ayrıca tüm cephenin alt bölümü maviye çalan mermer levhalar ve profilli parçalar ile kaplanmıştır. Bu kaplama plakalarının bazıları belki de odacıları daha ayrıntılı bir biçimde belirlemek için kazıma çizgilerle süslenmiştir. Cephenin üst kısmı ise renkli mermer parçacıklarından oluşan küçük parçacıklı bir mozaikle süslenmiştir.

4.9 LİMAN

4.9.1. TİCARİ LİMAN

Ticari Liman Anakara ile Kap Krio arasında, iki limanı birbirinden ayıran kıstağın doğusunda yer almaktadır. Ticaret Limanı konumu ve Askeri Liman ile arasındaki bağlantıyı sağlayan kanal nedeniyle ilk inşa evresinden kentin terk edildiği döneme kadar kullanılabilmiştir.

Kap Krio'da rıhtımın hemen üst kısmında yer alan teraslarda ise limanın işlevi ile doğrudan bağlantılı bazı liman yapıları görülmektedir. Kap Krio'daki sınırlı kazı çalışmalarında açığa çıkarılan bu alanda dükkan sıraları, işlikler, sarnıçlar ve bu yapıları rıhtıma bağlayan cadde ve sokak sistemleri görülmektedir.

Limana ilişkilendirebileceğimiz bir başka alan ise kuzeyde, kıstağa bakan bölümde yer alan düzenleme ile Liman Tiyatrosu önünde yer alan sualtındaki kalıntılardır. Her iki alanda yer alan platformların birer iskele olarak kullanılmıştır.

Ticaret limanı havzasının başlangıç yeri olan yarımada'nın doğu ucu ile bu noktanın anakara üzerinde aksına gelen bölümlerine karşılıklı iki dalgakıran inşa edilmiştir. Bu dalgakıranlardan, Kap Krio ile bağlantılı olan batı dalgakıranı hala su üzerinde görülebilmekteyken doğuda yer alan dalgakıran günümüzde sualtında kalmıştır.

İnşa tekniği açısından her iki dalgakıran da aynı özellikleri göstermektedir. Ancak doğu dalgakıranında üst seviyede kullanılan blokların boyutları batı dalgakıranına göre daha küçüktür. Dalgakıranın dış yüzünün dalgaların şiddetiyle zarar görmesini engellemek

amacıyla meyilli yapılmıştır. Doğu dalgakıranı günümüzde sualtındadır. Bu haliyle dalgakıranın suyun üstünde kalan orijinal yüksekliği belirlenememektedir.

4.9.2 ASKERİ LİMAN

Askeri Liman, anakara ile Kap Krio arasında, iki limanı birbirinden ayıran kıstağın batısında yer almaktadır. Bulunduğu yön itibariyle “Batı Limanı”, boyutları nedeniyle “Küçük Liman”, işlev yönünden ise mevcut kalıntılar ve Strabon’un aktarımları dikkate alınarak “Askeri Liman” olarak adlandırılmıştır.

Limanın kuzeyinde anakara, güneyinde Kap Krio yer alırken doğusunda anakara ile Kap Krio’yu birbirine bağlayan kıstak yer almaktadır. Limanın batısı ise anakaradan Kap Krio’ya doğru uzanan bir mendirek ile sınırlandırılmıştır. Liman havzasının güneybatı köşesinde, mendirekle daraltılmış olan girişin her iki tarafında karşılıklı birer dörtgen kule bulunmaktadır. Liman, Strabon’un (Strab. XIV, 656) aktarımlarından bildiğimiz kadarıyla 20 triremelik bir askeri liman olarak kullanılmıştır.

Liman havzasının tabanı, her iki limanı birbirine bağlayan kanalın kapanmasına da bağlı olarak günümüzde büyük oranda balçık tabakasıyla kaplıdır. Bununla birlikte küçük tekneler hala liman içerisinde hareket edebilmektedir. Ticaret Limanı’na göre daha sığ olan Askeri Limanın günümüzde en derin yeri yaklaşık olarak 2 m kadardır. Limanın giriş bölümü ile liman havzası Ticaret Limanı’nda olduğu gibi liman duvarları ile çevrilidir.

Ticaret limanlarından farklı olarak askeri limanlarda beklenen yapılardan birisi gemi barınaklarıdır. Ancak Knidos’ta gemi barınağı olarak kullanılmış bir düzenleme henüz tespit edilememiştir.

Ticaret Limanı’nda olduğu gibi Askeri Liman havzasını da bir liman duvarı çevirmektedir. Kıyı hattı yaklaşık olarak 400 m uzunluğunda olan Askeri Liman’ın Kap Krio bölümünde, duvarların üst kısımları büyük oranda tahrip olmasına karşın alt sıralar takip edilebilmektedir. Anakara bölümünde doğal şartlar kıyı hattında bir liman duvarı olup olmadığının belirlenmesini güçleştirmektedir. Liman duvarlarının kıstaktaki durumu ise daha karışıktır. Bu alandaki dolgu ve limanın zaman içerisinde kumlanması ile oluşan kıyı hattı buradaki düzenlemeyi belirlememizi güçleştirmektedir. Askeri Liman’da kısmen takip edilebilen liman duvarları, hem anakarada hem de Kap Krio’da sur duvarlarının birer devamı niteliğindedir.

4.9.3 LİMAN CADDESİ'NİN DOĞUSU'NDAKİ MEKANLAR

Liman Caddesi'nin hemen başlangıcında doğu yönünde kuzey - güney doğrultulu yedi mekan bulunmaktadır. İlk inşa evresinde dükkan olarak kullanıldığı düşünülen bu mekanlar Geç Klasik Dönem ile Erken Hellenistik dönemde inşa edilmişler, MS 3.yüzyılda kapsamlı bir şekilde onarım görmüştür. Roma devrinde yapılan değişiklikler sonucu "Mekan 4" olarak adlandırılan odaya, anıtsal bir ön cephe, mermer duvar ve zemin döşemeleri eklenerek oldukça gösterişli ve zengin bir görünüm verilmiştir. Bu dönemde mekanın bir Heroon'a , yani kent içi bir anıt mezara çevrildiği anlaşılmıştır.

Geç Antik dönemde ise Liman Caddesi'nin doğusundaki mekanlar tekrar elden geçirilerek yeni işlevler kazanmıştır. Mekânlarda gerçekleştirilen kazı ve araştırma çalışmaları sonucu alanda tespit edilen buluntular, bahsi geçen yapı kompleksinin son olarak MS 5. yüzyıl ile MS 7.yüzyıl ortalarına kadar kullanıldığını göstermektedir¹⁴. Ayrıca kazı çalışmalarında tespit edilen seramik buluntularının büyük çoğunluğunun mutfak ve depolama kaplarına ait olduğu görülmüştür.

4.10 NEKROPOLİS

Knidos Nekropol sahası, kentin kuzeyinde, batısında ve de özellikle doğusunda 6 km. den uzun bir alanda yer almakta ve antik dünyanın en geniş mezar sahalarından biri olarak tanınmaktadır. Bir kısmı oldukça büyük boyutlu olan yüzlerce mezar yapısı, günümüzde Knidos'a giden yolun her iki tarafına dağılmış durumdadır. Bu mezar anıtları günümüze oldukça iyi korunmuş durumda ulaşmışlar ne var ki çok azı sondajlarla araştırılmıştır. Ch. Berns tarafından yürütülmüş envanter çalışması bir çok hususu açıklığa kavuşturmuştur: Mezar yapıları farklı tipler göstermektedirler. Yüksek duvarlarla çevrilmiş avlular, en beğenilip rağbet gören tip olmuştur. Bu avluların bodrum kısımlarına mezar odacıkları yerleştirilmiştir. Kurbanlar için kullanılan kuyular odacıklarla mezar sahasının daha yüksek seviyesi arasındaki bağlantıyı sağlıyordu. Loculi adı verilen dar odacıklar veya bölmeler ekseriyetle Ostotheklerin yerleştirilmesi için kullanılıyordu. Yandaki kapılar, çoğunlukla boğa başları ve girlandlarla bezeli yuvarlak altarların bulunduğu avluya girişi sağlar. Burada belirli günlerde ölülerin onuruna kurbanlar sunulmuş ve kutlamalar düzenlenmiştir. Diğer mezarlar düz plakalarla kaplı küçük odalardan (Helenistik Dönem) veya tonozlu odacıklardan (Roma İmparatorluk Devri) oluşur. Çoğu mezar yapıları, yontuları da kapsayan zengin mimari

¹⁴ Doksanaltı vd., 2018, 34.

süslemelere sahiptir. Antik dönem yazılı kaynaklarından, burada spor müsabakalarını da içeren oldukça kapsamlı bir ölü kültürünün uygulandığı bilinmektedir.

Çoğu mezar yapısının polygonal blokların özenli bir şekilde birleştirilmesinden oluşturulan duvar işçilikleri dikkat çeker. Bu durum kentin doğusundaki Nekropol'ün en geç erken Helenistik dönemden itibaren kullanılmış olduğunu gösterir.

4.11 KİLİSE VE DİNİ YAPILAR

4.11.1 B KİLİSESİ

Dor Stoası'nın güney alt tarafındaki büyük kilise özellikle dikkat çekmektedir. Diğer kiliselerde olduğu gibi burada da birçok antik yapı bloğu yeniden kullanılmıştır. Bu kilisenin de aynı şekilde antik bir yapı üzerine inşa edilmiş olduğu düşünülebilir. Orta nef doğuda harçlı kırık taş duvar işçiliğinden yapılmış büyük bir apsisle bitirilmiştir. Yan nefler de doğuda aynı şekilde apsisler ile bitirler ve çok renkli taban mozaikleri ile kaplanmışlardır. iç tarafta Synthronon'un (rahip bankları) 4 basamağı korunmuş durumdadır, bu kısım için bloklar yuvarlak formlu kesilmişlerdir. Synthronon'un önündeki altar bölümünün taban döşemesi Knidos'un geç antik dönem tarihi için çok faydalı bilgi içermektedir.

4.11.2 D KİLİSESİ

Askeri limanın kuzeyindeki bu iki kiliseye bir kısmı son yıllardaki kazılarda açılan ve devamı yukarıdaki anıtsal girişle, Propylon'la birleşen liman caddesinden geçilerek gidilir.

Özellikle D kilisesi çok ilginçtir. Uygun yapı malzemesinin azlığından dolayı civardaki birçok antik yapı yıkılmış, malzemesi alınmış ve bu yapıda yeniden kullanılmıştır. Yeniden kullanım daha erken dönemde de söz konusu olmuştur ve bir çok örneği vardır. Orta apsisi oluşturmak için özellikle Knidoslu zengin bir tüccar olan Theopompos ve ailesini onurlandırmak üzere inşa edilmiş yuvarlak bir anıtın gri-mavi mermer blokları kullanılmıştır. Onurlandırma anıtına ait olan, sonra da Apsis içinde farklı yerlere konulan küçük yazıtlarda bu tüccarın adı, (Gaios) Iulius Artemidoros olarak okunmaktadır. Aslında İmparator Augustus'un üvey oğlunu onurlandırmak için yapılan, bir başka düz kesilmiş devşirme blokta Nero Claudius Drusus adı görülür. Synthronon'un her iki basamağının büyük kısmı hala korunmuş durumdadır. Kilisenin geniş bir orta nefi ve aynı şekilde doğuya doğru apsis şeklinde biten iki dar yan nefi bulunmaktaydı. Kuzey yan nef daha uzundu ve apsisiyle doğuya doğru çıkıntı oluşturmaktaydı. Güneydeki daha dar nefin zemini mermer bloklar ile

döşenmişken, kuzey nişinin tabanı pişmiş toprak plakalar ile kaplanmıştı. Altar odasının önünde gri-beyaz ve kırmızı yıldız motifli mermer mozağin (*opus sectile*) kalıntıları hala görülebilmektedir. Dar yüzlerinde özenli işlenmiş yumurta dizisi bulunan yaklaşık 0,65 x 2,70 m. büyüklüğünde kaliteli beyaz mermerden bir mimari blok batıdaki girişin kapı eşiği olarak yeniden kullanılmıştır. Batıda geniş ve en az 4 m yüksekliğindeki bir merdiven narthex'e çıkışı sağlar. Bu durum, kilisenin yükseltilmiş bir yerde inşa edilmiş olduğunu gösterir. Muhtemelen, Knidos'taki diğer kiliselerde olduğu gibi, bu yapı da antik bir tapınak ya da antik bir Bazilika üzerinde inşa edilmiştir. Kilise 32 x 19 m boyutlarındadır. Mimari özelliklerine göre yapı 5. yüzyıl sonlarına veya 6. yüzyıl başlarına tarihlenebilir.

4.11.3 E KİLİSESİ

Limanın batı ucunda daha D kilisesinde gördüğümüz gibi yeniden kullanılan antik yapı malzemesinden (devşirme) inşa edilmiş 30 x 17 m boyutlarında bir kilisenin (Kilise E) kalıntıları bulunmaktadır. Özenle işlenmiş blokların kullanıldığı antik yapı tekniğinden farklı olarak, bu yapıda küçük taşlar, seramik ve harç sağlamlaştırmak ve ekleme yapmak için kullanılmıştır. Her biri için geçerli doğuda apsisi olan üç nefli, narthexli ve ön avlulu (exonarthexli) plan Hıristiyan bazilikası için tipik özelliktir. 7 m genişliğinde bir kapı esas nefe, 3,80 m genişliğindeki daha dar kapılarsa yan neflere girişi sağlarlar. Buradaki taban ve özellikle 3,50 m genişliğindeki Narthex muhteşem mozaikler ile kaplanmıştı. Bunların birisinde lüks taban kaplamasını vakfeden bayanın adı da okunmaktadır (*Kleopatra Lanprotate Euucamene epsephosa: Ben, Kleopatra, asaletti kişi, bir adağa karşılık bu mozaiği döşettim*). Narthex kısmındaki merdiven basamağı kalıntıları kilisenin bir üst galeriye sahip olduğunu belgelemektedir. Altar odasının oldukça geniş oluşu erken bazilikalar için karakteristik bir özelliktir, ayrıca altar plakalarındaki rölyefin stili de 5. yüzyılda bir tarihe işaret eder. Kilisenin güney ve kuzey ucunda kent surlarının dört köşe kule kalıntıları hala ayakta durmaktadır. Bu kuleler Knidos'un yerli kayası olan ve bu nedenle de yapı malzemesi olarak sıkça kullanılan konglomera taşından inşa edilmişlerdir. Kuzeyde deniz tarafında ise dış kent surları içinde dar bir kapı görülmektedir.

4.11.4 LİMAN ŞAPEL KOMPLEKSİ

Liman mendireğinin dolgusu üzerine inşa edilmiş olan ve 1973 yılında Amerikalı arkeologlar tarafından "F Kilisesi" olarak adlandırdıkları şapelin apsis bölümü ve apsisin hemen doğusunda ufak bir kazı gerçekleştirmişlerdir.

Şapel ve kuzeyindeki yapı kompleksi 16x 13m boyutlara sahiptir. Knidos'taki diğer kiliselerde olduğu gibi şapelde doğu-batı yönünde konumlandırılmıştır. Naos, bema ve apsis bölümlerinden oluşmaktadır. Yapının zemini traverten, mermer ve pişmiş toprak plakalarla kaplanmıştır. Şapelin kuzeyinde yer alan mekanlar farklı boyutlarda 6 adet odadan oluşmaktadır. Şapelin ile bağlantının sağlandığı girişin yanı sıra kompleksin doğusunda yer alan bir diğer kapı bulunmaktadır. Kazı çalışmalarında tespit edilen bir amphora kulbu üzerinde Doğu Roma İmparator'u Phocas (MS 602-610) ya da Heraclius (MS 610-641) betimlenmiştir. Liman Şapel Kompleksi'nde gün yüzüne çıkartılan diğer buluntular yapının Geç Antik dönem boyunca ve MS 7.yüzyıl ortalarına kadar kullanıldığını göstermektedir¹⁵.

Liman Şapel Kompleksi buluntu ve plan özellikleri bakımından Geç Antik dönemde Knidoslu bir yöneticinin ya da yüksek rütbeli bir din adamının ikametgahı olarak kullanılmış olmalıdır.

4.12. İŞLEVİ BELİRLENEMEYEN YAPILAR

Yuvarlak Tapınağın hem doğusunda, hem de batısında işlevi henüz açıklanamamış olan büyüklü küçüklü yapılar vardır. Batıda bulunan ve gri-mavi kireç taşından inşa edilmiş olan iki küçük bina hazine binası olabilirler. Bu yapılar içlerinde tanrıya adanmış yontular ve kıymetli taşlardan adaklar bulundurup onları koruyorlardı. Batıdaki yapıda halen bir yontu kaidesi görülebilmektedir, burada çok kaliteli bir kadın yontusu da bulunmuştur. Bu yapı elbette küçük bir tapınak da olabilir. Her iki yapı arasında konglomera bloklardan 2,65 x 3,60 m boyutlarında bir temel bulunmakta olup, bu temelin üzerinde "Athana" yazıtı okunmaktadır. Terasın batı ucu kuzeydeki Kos adasına bakan güzel bir manzara sunmaktadır. Kuzey doğuda ise kent alanının arka tarafı görülebilir; buradaki dik inen kaya ayağında Kuzey nekropolünün mezar yapılarının kalıntıları korunmuştur.

Yuvarlak Tapınağın doğusunda diğer dört küçük yapının kayaya oyulmuş poros temelleri korunmuştur. Paros taşından yapılmış kaide kısmının üzerinde yükselen duvar

---

¹⁵ Doksanaltı vd., 2018, 47

kalıntısı gri renkli düz bloklardan oluşmaktadır. Bu yapılar kültle ilgili görevli personelin konutları olabilir. Daha doğuda bulunan ve itinalı bir şekilde biri birine birleştirilmiş kireç taşı bloklardan yapılmış olan yaklaşık 35 m uzunluğunda ve 8 m genişliğindeki yapı önemli bir bina olmalıydı. Burada çok sayıda sofrakap kaçağı ele geçmiş olduğundan, bu yapıda büyük kült kutlamalarının yapılmış olduğu kabul edilmelidir. Helenistik döneme ait olan bu yapıların tümünün üzerine geç antik dönemde kısmen lüks villalar inşa edilmiştir. Bu terasın kuzeyindeki karışık duvarın içinde iki katlı evler, fresklerle süslü duvarlar ve mozaik zeminler bulunmaktadır. Bugüne kadar bunların sadece çok az kısmı kazılmıştır.

5.KNİDOS DİONYSOS TERASI

Dionysos Terası adı modern bir adlandırma olup Knidos'un 3. Dönem kazıları esnasında verilmiş bir adlandırmadır. Söz konusu adlandırmanın kökeninde de terasın merkezindeki en önemli yapı olan Dionysos tapınağı rol oynamıştır.

Dionysos terası Knidos antik kentinin en merkezi alanı olup ticari limanın kuzeyinde konumlanmış yaklaşık 166 m x 72 m ölçülerinde bir alanı kapsamaktadır. Söz konusu alan antik kentin kalbi konumunda olup, batısında liman caddesi, kuzeyinde stoa, doğusunda küçük tiyatro ve merkezindeki Dionysos tapınağıyla kentin ilk ve en önemli terasıdır.

Dionysos terasında gerçekleştirilen ilk kazılara bakıldığında çalışmaların 1850 li yıllarda İngiliz sir Charles Newton'la başladığı ve yaklaşık yüz yıl sonra Long Island Üniversitesinden İris Cornelia Love ile de devam ettiği görülür. Fakat terasta gerçekleştirilen ilk kapsamlı kazılar ise 1988 den itibaren kazıları yürüten Prof. Dr. Ramazan Özgan döneminde yapılmıştır. Terasta gerçekleştirilen çalışmaların odak noktalarını ise yine terasa konumlanmış stoa ve elbette merkezdeki Dionysos tapınağı oluşturmuştur¹⁶.

Özellikle stoa da gerçekleştirilen çalışmalar kapsamlı olup 1998 – 2004 R. Özgan tarafından yürütülmüş olup birçok veri açığa çıkarılmıştır. Yine aynı alandaki diğer çalışmalar 2012 yılından itibaren başlayan ve Knidos'un 4. Dönem kazıları olan Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI'nın başkanlığındaki çalışmalardır. 4. Dönem kazı ve araştırma çalışmaları terasın büyük bir bölümünde düzenleme odaklı yapılırken özellikle terasın doğusunda kazı odaklı olarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalarda terasın doğusunda yer alan küçük tiyatro batı analemna duvarı önünde yürütülmüştür.

Dionysos Terasına ilişkin sürdürülen ve aralıklarla olmakla birlikte geçmişi yüz elli yıl öncesine dayanan kazılar esnasında birçok arkeolojik veri gün yüzüne çıkarılmıştır.

Bu arkeolojik verilerin başında elbette açığa çıkarılan belli başlı yapılar olmakla birlikte yine bu yapılarla bağlantılı ve yapılara ait birçok arkeolojik materyal de tespit edilmiştir. Gerek pişmiş toprak, gerek metal olmak üzere tespiti yapılan materyallerin başında şüphesiz ki taş eserler önemli bir yer tutar.

Çalışma kapsamında Dionysos Terası'nda bulunan heykeltıraşlık eserlerinin incelenmesi amaçlanmakla birlikte, terasın en önemli yapısı olan Dionysos Tapınağı frizleri odak alınmıştır. Bu kapsamda tapınak çevresinde tespit edilen gerek kazı alanında kalan

---

¹⁶ Doksanalti, 2000, 36.

gerekse Knidos antik kenti sınırları dışına çıkarılıp sonradan geri getirilen ve tapınağa ait olduğu anlaşılan plastik eserler ele alınmıştır.

Tespit edilen bu taş eserlerin bir bölümü büyük oranda korunmuş durumdayken bir bölümü ise gerek insan gerek doğa faktörüyle gelen süreçte büyük oranda tahrip olmuştur. Çalışmanın konusunu oluşturan plastik eserler Dionysos Tapınağı dolayısıyla Dionysos terası olarak adlandırılan alan içinde tespit edilmiş tapınağa ait ziyetler olarak değerlendirilebilecek yapıtlardır. Bu plastik yapıtların büyük bir bölümü tapınağın frizlerine aitken bunlardan ikisi olasılıkla ante başlıklarına ait kabartmalardır.

Knidos Dionysos tapınağı ve buna bağlı olarak yapıya ait mimari elemanalar, günümüze kadar gelen süreçte farklı aşamaların parçaları olarak kullanım görmüşleridir. Özellikle Dionysos tapınağının MÖ 3-6 yy arasında kiliseye dönüştürülerek yeni bir fonksiyon kazanması tapınağa ait tüm elemanların devşirme kullanımına da neden olmuştur. Hristiyanlaşan imparatorluğun bünyesindeki pagan bir yapının değişimi diğer bir değişle yeni fonksiyonu içerisinde kalan yapı ve yapıya bağlı plastik eserler bir taraftan tahrip edilirken diğer taraftan farklı fonksiyon içerisinde günümüze ulaşmıştır.

5.1.KNİDOS DİONYSOS TAPINAĞI/C KİLİSESİ

Knidos Antik Kenti'nde teraslama sistemi uygulanmış ve ızgara planlı cadde anlayışı vardır. Teraslama sisteminde karşımıza çıkan ilk teras Dionysos Terası adını tapınaktan almıştır. Tapınağın doğusunda Knidos Küçük Tiyatro, kuzeyinde Stoa yapısı, batısında Liman Caddesi yer almaktadır. Dionysos Tapınağı'nda bilimsel anlamda ilk olarak Dilettanti Cemiyeti çalışmalar yapmış ve tapınağın Dor düzeninde inşa edildiğini önermiştir. C.T. Newton ise tapınağın güney temelinde kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Long Island Üniversitesi adına çalışmalar gerçekleştiren Amerikalı I.C. Love Dionysos Tapınağı'nı C Kilisesi olarak adlandırmış, yapının kuzeyi, güneyi ve batısında yapılan araştırmalar sonucu, özellikle yapının güneyinde, çok sayıda İon düzeninde parça gün yüzüne çıkartılmıştır.

Kent planında G10 karelağında yer almaktadır. Frizlerinde konu edilen tanrı Dionysos ile ilgili sahnelerden dolayı Dionysos Tapınağı olarak adlandırılmıştır. Deniz yoluyla kente gelenleri karşılayan bu yapının üzerine, erken Hristiyanlık döneminde bir kilise inşa edilmiştir. Bundan dolayı orijinal planı açık değildir. Bununla birlikte yapı muhtemelen peripteral planlı ve İon düzenindedir. Tapınak 35x 18 metre ölçülerindedir. Alt yapının beyaz,

üst yapının ise Rodos'tan getirilen mavi-beyaz Lartios mermerinden olduğuna dair izler vardır. Friz bloklarının ve mimari plastik elemanların genel stil özelliği tapınağın Helenistik dönemde inşa edildiğini göstermektedir. Tapınağa ait mimari parçalar daha sonra tapınağın üzerine inşa edilmiş olan Kilise (C Kilisesi) yapısında kullanılmışlardır. Kilise üç neflidir. Batıdaki giriş bölümü (Narthex) seçilebilmekte olup, doğudaki rahip oturma sıralarından (Synthronon) hiç biri korunamamıştır. Doğuda yer alan Apsis daha iyi korunmuştur. Tapınak/Kilise kazılarında bulunan ve I. Anastasius dönemine ait sikke, yapının bu MS 6.yüzyıldan önce kiliseye çevrildiğini göstermektedir¹⁷.

5.1.1.FRİZ

FR1 Knidos Dionysos Tapınağı'na ait tek parça halinde bir friz bloğudur (**Çizim 2, Resim 3-3a-3b-3c, Katalog 1**). Bloğun durumuna baktığımızda çevresel ve beşeri faktörler sebebi ile yer yer az miktarda kırılma ve aşınmalar mevcuttur. Taç kısmında kısmen tahrip olmuş ion kymationu bezemesi vardır. Friz bloğunun üzerinde 4 figür görülmektedir. Figürleri ikişerli sağ ve sol gruba bölen ortada volütlü krater bulunmaktadır. Volütlü krater friz bloğunun sol bölümünde yer alan 2 menad figürünün vücudu cepheden betimlenmiş ve yüzleri aşınmıştır. Friz bloğunun sağ bölümünde yer alan diğer 2 figürden volütlü kraterin hemen yanında duran erkek figürünün baş ve vücut kısmı cepheden betimlenmiş, sağ bacağı sol bacağının arkasından atarak sol ayak topuğunu elinde tuttuğu asaya dayandırmış ve profilden betimlenmiştir. Yüz hatları aşınmış olan figür sağ elinin baş üstü hizasında tutmaktadır. Bahsi geçen 3.figürün hemen yanında yer alan 4.figür kadın figürüdür. Yarı çıplak olan kadın figürünün üzerine aldığı kumaş ile hareketlilik kazanan sahnede figür 4/3'lük dönüş yapmıştır. Yüksek kabartma olarak işlenen figürler Hellenistik dönem özelliği göstermektedir. 4/3 'lük dönüş yapan figür menad olmalıdır ve elbisesinin alt kısmı yapışmış, kalın ve derin kıvrımlara sahiptir.

FR2 Dionysos Tapınağı çevresinde tespit edilmiş olup sonrasında depo bahçesine taşınmıştır (**Çizim 3, Resim 4-4a-4b-4c,Katalog 2**). Yoğun tahribata uğramış olan friz bloğunda tespiti yapılabilen üç figür bulunmaktadır. Bu figürlerden ortadaki cepheden betimlenmiş bir erkek figürüdür. Giyimsiz biçimde betimlenen figürün hareketine

---

¹⁷ Doksanaltı vd., 2018, 28

bakıldığında kollarını iki yana tezat oluşturacak biçimde diğer bir deyişle sol kol yukarıya doğru kaldırılırken sağ kol ise aşağı doğru yönlendirilmiştir.

Figürün soluna bakıldığında kadın olduğu tespit edilebilen bir figür yer almaktadır söz konusu figür hareket halinde olup bu hareketini frizin sağına doğru gerçekleştirmektedir. Söz konusu figür eliyle arkasına uzanan manto kumaşını tutmakta olup kalça konturları belirgindir. Burada betimlenen kadın figürü bilindik bir ikonografi içerisinde sağa doğru gerçekleştirilen hızlı bir dönüş yapmakta ve dönüş etkisiyle uçuşan bir diğer ifadeyle havalanan manto kumaşını kavramaya çalışmaktadır.

Friz bloğunun merkezindeki figürün sağında kalan diğer figür çok küçük oranda korunmuş olup stilistik açıdan ele alınamasa da ikonografik açıdan bazı çıkarımlar yapılmasına izin verir. Burada kısmen görünebilen diğer figür de bir kadın figürü olup figürün solundaki kadın figürü benzeri bir hareket içerisinde olmalıdır. Öyle ki yine burada da figürün kıyafetine ilişkin bir parçanın harekete bağlı olarak uçtuğu görülür.

Söz konusu friz yoğun tahribat nedeniyle stilistik incelemeye olanak vermese de ikonografik açıdan bilinen ve tanınan bir ikonografiyi sunar. Bu ikonografi Dionysos alayında sık sık karşılaştığımız dans eden menad ve olasılıkla ortada Dionysos ya da alayına bağlı bir başka erkek figürünü yani bir satyri betimliyor olmalıdır.

FR3 tapınağa ait frizler içerisinde kırık olmasına rağmen figüratif olarak en iyi korunmuş parçalardan biridir (**Çizim 4, Resim 5-5a-5b, Katalog 3**). Frizlere ait yüksek kabartma tekniğinin iyi izlendiği bu friz bloğu gerek stil ve teknik gerekse ikonografik açıdan değerlendirilmesine yönelik emreler sunar. Friz bloğuna bakıldığında sol tarafının kırık ve eksik olduğu görülür. Frizin korunagelen bölümündeki sahnede iki figür yer alır. Bu figürlerden soldaki yarı çıplak bir kadın figürü olup hareketli bir durumda betimlenmiştir. Ayakta duran kadın figürünün sağ bacağı geride olup sol bacağı hafif öne doğru atılmıştır. Sol bacağı baldır seviyesine kadar sarılı ağır bir manto kumaş sol tarafta bir yere takılmış yada başka bir figür tarafından çekilmesine sol diz üzerinden başlayarak sağa doğru katmanlı biçimde gerilmiştir. Sağ bacağın taşıyıcı durumda olduğu vücutta geniş kalçalarla betimlenmiş olan kadın figürünün gövdesi daha ince olup kollarını iki yana doğru uzatmıştır. Kırık olan sağ kolun işlevine ilişkin bir tespit yapılamazken kısmen tahrip olmuş sol kol dairesel forma yakın bir nesne tutmaktadır. Burada elde tutulan nesne tam olarak anlaşılmasa da bilinen ikonografi içerisinde olasılıkla tympanon olmalıdır.

Sağdaki erkek figürüne bakıldığında ise soluna doğru hareketlenmiş çıplak ve pelerinli-chlamys'li bir figür görülür. Söz konusu figür stil ve teknik açıdan ele alındığında yüksek işçilikli ve özenle tasvir edildiği görülür. Hemen solundaki köşeli bir altara doğru hareket eden figür son derece hareketli olup ideal vücut olarak ele alınmıştır. Sağ bacağını öne atar pozisyonundaki figürün sol bacağı yerden kesilmek üzere verilmiştir. Sağ kol gövdeden ayrılmış biçimde arkaya doğru uzanmışken sol kol omuz üzerinde bir nesneyi tutuyor olmalıdır.

FR4 Dionysos tapınağı frizleri içerisinde ait olduğu friz bloğu büyük oranda kırılmış olmakla birlikte figür olarak büyük oranda korunagelmiş fragmentlerden biridir (**Çizim 5, Resim 6, Katalog 4**). Friz parçası üzerinde tespiti yapılabilen tek bir figür görülebilmektedir. Söz konusu figür olasılıkla arkalıklı bir iskemlede yarı çıplak olarak oturmaktadır. Sağ tarafından $\frac{3}{4}$ olarak betimlenen figürün sağ kolu olasılıkla kırık olan bir iskemlenin arkalık bölümüne dayandırılmıştır. Sağ kalçayı açıkta bırakarak baldırlar üzerinden bacakları tamamen kapatan kalın manto kumaşı görülebilmektedir. Kalın manto kumaşı altında sağ bacak hafifçe kırılarak öne doğru uzatılırken arkada kalan sol bacak dizden kırılarak içeriye vücuda doğru çekilmiştir. Her ne kadar figür $\frac{3}{4}$ olarak verilmek istenmişse de özellikle gövde iyice döndürülerek neredeyse cepheden betimlenir olmuştur. Sol kola bakıldığında ise dirsekten itibaren kırılarak başka bir nesneye dayandırılıp dirsekten itibaren yukarıya yönlendirilmiştir.

FR5 korunagelmiş friz bloklarından en iyilerinden biri olan bu friz bloğudur (**Resim 7-7a, Katalog 5**). Koruna gelmesinde ki önemli etkenlerden biri devşirme olarak kullanıldığı apsis yapısında dışa bakan duvarında dikey yapı elemanı olarak kullanılmasıdır. Bu frizde 3 figür yer almaktadır. Bu 3 figüründe vücutlarının büyük bir bölümü iyi koruna gelmekle birlikte göğüslerine kadar baş bölümleri tahrip edilmiştir. Frizin en sonundaki figür ne yazık ki tam olarak görülememektedir. Öyle ki yapı bünyesinde bulunduğu duvar içerisinde görülememektedir. Giyimli olduğu anlaşılan figürün manto kumaşının bir bölümünü kavradığı sol eliyle öne doğru uzatmaktadır. Bu figürün hemen solunda aralarında yüksek kaideli bir altarla ayrılmış 2 figür yer almaktadır. Altara göre solda yer alan figür ayakta duran giyimli bir kadın figürüdür. Söz konusu figür peplos giymiştir. Sola doğru yönelmiş ve bu yöne dönüş yapmış, vücudun üst kısmı burada kısa olarak betimlenmiştir. Vücut hareketine bakıldığında sol kolunu ortada yer alan altara doğru uzattığı görülür. Altarın sağındaki figür ise ayakta durur biçimde cepheden betimlenmiştir. Altta khiton üstüne hymation giymiş olan figürün sağ kolunu altara doğru uzatmıştır.

FR6 Dionysos Tapınağı üzerine inşa edilmiş Kilisenin zemin bloğu olarak kullanılmıştır(**Çizim 6, Resim 8, Katalog 6**).. İşlevsel fonksiyonun yitiren friz bloğu üzerinde 4 figür görülmektedir. Figürler tıraşlanmış ve silinmiş vaziyettedir. Figürlerin kol ve bacak hareketliliği yukarıda bahsi geçen diğer friz blokları(FR1,FR2,FR3,FR4,FR5) ile benzerlik göstermektedir. Sağ bölümde yer alan ilk figür silinmiş durumdadır. Hemen yanında ki ikinci figürün kol ve bacak hareketlidir. Üçüncü figürün diğer figürlere oranla daha geniş olduğu görülmektedir. Kadın olarak değerlendirdiğimiz üçüncü figürün Hellenistik dönem özelliği geniş kalçalı kadın figürlerinden olma olasılığı yüksektir. Son olarak dördüncü figürde bacak hareketli baş ve gövde kısmı silinmiştir.

FR7 Dionysos Tapınağı üzerine inşa edilmiş Kilisenin zemin bloğu olarak kullanılan diğer bir friz bloğudur(**Çizim 7, Resim 9, Katalog 7**).. **FR6** gibi işlevsel fonksiyonunu yitirmiş olan blok üzerinde yoğun aşınmalar mevcuttur. Söz konusu friz bloğunun üzerinde belli belirsiz silüet halinde kol ve bacak hareketliliği olan 3 figür görülmektedir.

5.1.2.ANTE BAŞLIĞI

Dionysos Terasında tespiti yapılan tapınağa ait plastik eserlerden bir diğer bölümü figürlü olarak işlemiş ante başlıkları oluşturur. Tespiti yapılan iki adet ante başlığı koruna gelmiş durumlarıyla 37x78x56 ile 37x85x53 değişen boyutlardadır. Söz konusu ante başlıkları friz bloklarından farklı malzeme ve teknikle ele alınmışlardır. İnce grenli beyaz mermerden yapılan başlıkların korunma durumuna bakıldığında **AB1** olarak adlandırılan başlığın(**Çizim 8, Resim 10, Katalog 8** büyük oranda koruna geldiği görülürken **AB2** olarak adlandırılan başlığın(**Çizim 9, Resim 11, Katalog 9**). ise kısmen korunduğu görülür.

Ante başlıkları stil ve teknik açıdan genel olarak ele alındığında frizlere oranla daha yüzeysel biçimde yarı alçak kabartma olarak yapılmışlardır. Bitkisel motiflerin ele alınışı ve bitkisel motiflere bağlı figür yüksek işçilikli olmakla birlikte bazı detaylardan eksik bırakılmıştır.

6.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Frizler üzerinde betimlenen sahnelere genel olarak baktığımızda Friz 5 haricinde olan Friz bloklarında benzer sahnelerle karşılaşmıştır. Ele alınan friz bloklarında tiasos sahnesi betimlenmiştir. Tiasos sahnesinde Dionysos ile bağlantılı olan menad ve satyr betimlemeleri görülmektedir. Friz 5’de diğer friz bloklarında görülen hareketlilik ve 4/3’lük dönüşler görülmemekte olup daha durağan bir durum söz konusudur. Friz bloklarında betimlenen figürler uzun ve ince yapıda, Friz 5’te ise daha dolgun bir yapıda betimlenmiştir. Friz 5’te figürlerin birbirleri olan ilişkileri ve işlenen konu göz önüne alındığında tanrı ile ilişkili bir betimleme olduğu anlaşılmaktadır. Frizler üzerinde betimlenen figürler yüksek kabartma olarak yapılmış ve uçuşan elbiseleri, kıyafet kıvrımları derin olarak işlenmiştir. Dönüş hareketleri ve vücut proporsiyonlarını birbirleri ile ilişkilidir. Friz bloklarında figürlerden ve Dionysos ile ilişkili nesnelere başka arka fonda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Sunak, krater ve ellerinde tuttukları nesnelere dışında figürlerin el, kol ve bacak hareketleri sınırlandırılmamıştır. Figürlerin hareketlerine bağlı olarak elbiseleri vücuda yapışmış fizyonomik özellikleri detaylı bir şekilde görülmektedir. Harekete bağlı olarak kıyafet kıvrımları başarılı bir şekilde işlenmiştir.

Değerlendirme kapsamına alınan friz bloklarında figürler ikişerli ya da tekli olarak işlenmiştir. Blok üzerinde 4’lü ve 3’lü figürler halinde işlenmiştir. Friz bloklarının aşınma ve kırılmalarını göz önünde bulundurursak bu konuda net bir ifade söz konusu olamaz. İşlevsel fonksiyonunu kaybetmiş olan ve değerlendirmede sadece tanımı yapılan zeminde kullanılmış Friz blokları içinde aynı ifadeyi kullanmak mümkündür.

İşçilik ve frizlerde işlenen konular friz bloklarının tek bir ustanın elinden çıkmadığını göstermektedir. Bloklarda işlenen konular ve betimlemeler, yapısal özellikler ve benzerlerine dayanarak MÖ 2.yy’ın sonuna tarihlenmektedir. Lagina, Kos, Teos ‘ta bulunmuş örneklerde verilen tarihi destekler niteliktedir.

KATALOG

<p>Katalog No: 1</p> <p>Envanter No: FR1</p> <p>Bulunduğu Yer: Knidos Antik Kenti Kazı Depo Bahçesi</p> <p>Adı: Friz Bloğu</p> <p>Malzemesi: Mermer</p> <p>Durumu: Tek parça halinde friz bloğudur. Çevresel ve beşeri faktörler sebebi ile yer yer az miktarda kırılma ve aşınmalar mevcuttur.</p> <p>Ölçüler:</p> <p>Uz:113 cm</p> <p>Der: 44 cm</p> <p>Yük:49 cm</p> <p>Bezeme Dizisi: 7,5 cm</p> <p>Yumurta: 6 cm</p> <p>Kabartma Yüksekliği: 5,2 cm</p> <p>Volütlü Krater: 20 cmx22 cm</p> <p>Figür Yüksekliği: 39,5</p> <p>Resim No: 3-3a-3b-3c</p> <p>Çizim No: 2</p>	<p style="text-align: center;">Resim</p> <p style="text-align: center;">Çizim</p>
---	--

Katalog No: 2

Envanter No: FR2

Adı: Friz Bloğu

Bulunduğu Yer: Knidos Antik Kenti Kazı Depo Bahçesi

Adı: Friz Bloğu

Malzemesi: Mermer

Durumu: Tek parça halinde olan friz bloğunun sağ kısa kenarı üstten aşağıya doğru büyük oranda kırılmış durumdadır

Ölçüler:

Uz: 85 cm

Gen: 29 cm

Yük: 49 cm

Taç Bölümü(Bezeme dizisi): 7 cm

Kabartma Yüksekliği: 2,5 cm

Figür Yüksekliği: 42 cm

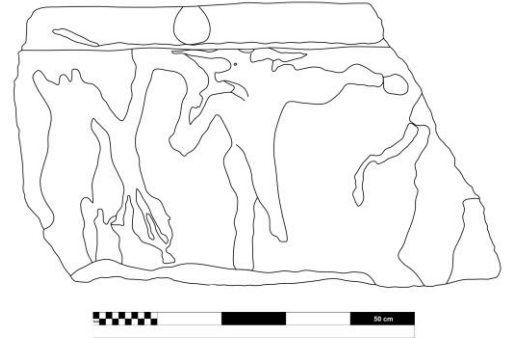
Resim No: 4-4a-4b-4c

Çizim No: 3

Resim

Çizim

Katalog No: 3

Envanter No: FR3

Bulunduğu Yer: Knidos Antik Kenti Kazı Depo Bahçesi

Adı: Friz Bloğu

Malzemesi: Mermer

Durumu: Tek parça halinde olan friz bloğunun sağ kısa kenarı üstten aşağıya doğru kırık mevcuttur. Sol kısa kenarında aşınmalar görülmektedir.

Ölçüler:

Uz: 71 cm

Gen: 46 cm

Yük: 48 cm

Taç Bölümü: 7 cm

Yumurta: 6 cm

Kabartma Yüksekliği: 2,5 cm

Figür Yüksekliği: 39 cm

Sunak: 14 cm x 14 cm

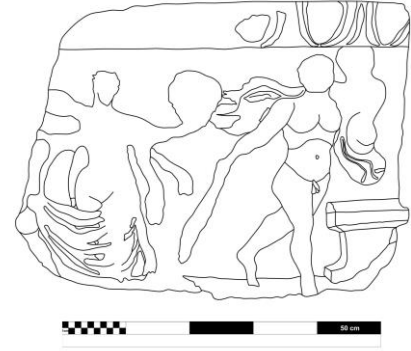
Resim No: 5-5a-5b

Çizim No: 4

Resim

Çizim

Katalog No: 4

Envanter No: FR4

Bulunduğu Yer: Knidos Antik Kenti Kazı Depo Bahçesi

Adı: Friz Bloğu

Malzemesi: Mermer

Durumu: Büyük oranda kırılmış ve aşınmış friz bloğunun üzerinde yer alan fragment iyi durumdadır.

Ölçüler:

Uz: 60 cm

Gen: 36 cm

Yük: 30 cm

Kabartma Yüksekliği: 5 cm

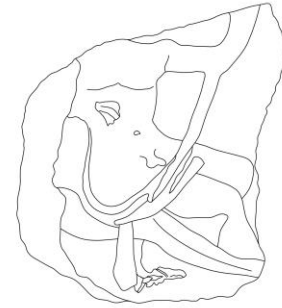
Resim No: 6

Çizim No: 5

Resim

Çizim

Katalog No: 5

Envanter No: FR5

Bulunduğu Yer: Dionysos Tapınağı üzerine inşa edilmiş Kilise yapısının Apsis bölümünün dikey taşıyıcı elemanı

Adı: Friz Bloğu

Malzemesi: Mermer

Durumu: Tek parça halinde korunagelmiş friz bloğunda aşınma ve kırılmalar mevcuttur.

Ölçüler:

Uz: 67 cm

Yük:46 cm

Kabartma Yüksekliği: 5 cm

Resim No: 7-7a

Çizim No:

Resim

Çizim

Katalog No: 6

Envanter No: FR6

Bulunduğu Yer: Dionysos Tapınağı üzerine inşa edilmiş Kilise yapısının zemin bloğu

Adı: Friz Bloğu

Malzemesi: Mermer

Durumu: Yoğun aşınma ve kırılmalar mevcuttur.

Ölçüler:

Uz: 132 cm

Yük: 48 cm

Der: 30 cm

Taç Bölümü (Bezeme Dizisi): 7 cm

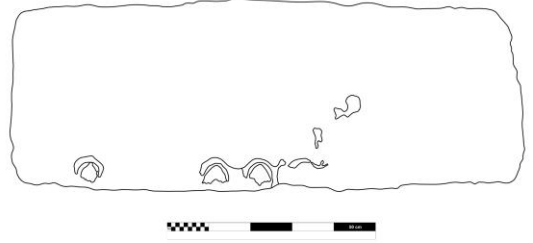
Resim No: 8

Çizim No: 6

Resim

Çizim

Katalog No: 7

Envanter No: FR7

Bulunduğu Yer: Dionysos Tapınağı üzerine inşa edilmiş Kilise yapısının zemin bloğu

Adı: Friz Bloğu

Malzemesi: Mermer

Durumu: Yoğun aşınma ve kırılmalar mevcuttur.

Ölçüler:

Uz: 176 cm

Yük:47,7 cm

Der: 30 cm

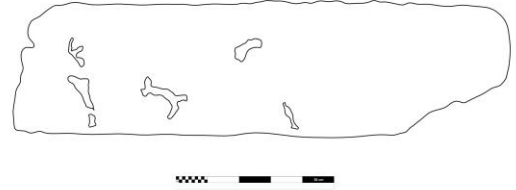
Resim No: 9

Çizim No: 7

Resim

Çizim

Katalog No: 8

Envanter No: AB1

Bulunduğu Yer: Knidos Antik Kenti Kazı Depo Bahçesi

Adı: Ante Başlığı

Malzemesi: Mermer

Durumu:

Ölçüler:

Uz: 85,5cm

Gen:53,5 cm

Yük:37 cm

Silme:9,5 cm (üst:6 cm alt:3,5 cm)

Kabartma Yüksekliği: 2,5 cm

Resim No: 10

Çizim No: 8

Resim

Çizim

Katalog No: 9

Envanter No: AB2

Bulunduğu Yer: Knidos Antik Kenti Kazı Depo Bahçesi

Adı: Ante Başlığı

Malzemesi: Mermer

Durumu:

Ölçüler:

Uz: 78 cm

Gen:56,5 cm

Yük:37 cm

Silme:9,5 cm (üst:6 cm alt:3,5 cm)

Kabartma Yüksekliği: 2,5 cm

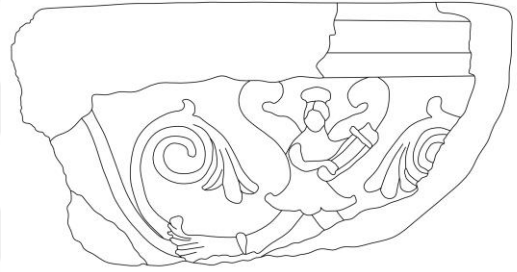
Resim No: 11

Çizim No: 9

Resim

Çizim

KAYNAKÇA

Bankel, 2004; Bankel, H. 2004. "Knidos. Das Triopion. Zur Topographie des Stammesheiligtums der Dorischen Hexapolis," in *Macht der Architektur – Architekture der Macht*, ed. E. L. Schwandner and K. Rheidt, Mainz, . 100–13.

Bean-Cook, 1952;G.E. Bean, J.M. Cook, "The Cnidia", *BSA* 47, 1952, 171- 212.

Bean, 2000;G. E. Bean, "Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi", (çev. P.Kurtoğlu), 2000.

Bent, 1888;J. Th. Bent, "Discoveries in Asia Minor", *JHS* 9, 1888, 80- 92.

Berges, 2006; D.Berges, " Knidos: Beiträge zur Geschichte der archaischen Stadt", Mainz, 2006.

Bittel, 1942; K. Bittel, *Kleinasiatische Studien, Istanbul Mitteilungen, Heft 5*, Istanbul 1942.

Blümel, 1985; W. Blümel, "Die Inschriften von Knidos", *I K* 28, II, 2, 1985.

Blümel, 1992;W. Blümel, "Die Inschriften von Knidos", *I K* 41, 1992.

Bruns-Özgan, 2002; C.Burns-Özgan, "Knidos A Guide of the Ancient Site", Konya, 2002.

Büyüközer, 2013; A. Büyüközer, "Knidos'un Kent Planlamasında Limanların Yeri ve Kentle İlişkisi" Ed. M. Tekocak. *K. Levent Zoroğlu'na Armağan*, Antalya, 2013, 139-154.

Cahn, 1970; H.A. Cahn, *Knidos. Die münzen des 6. und 5.Jhs. v.Chr.*, Berlin,1970.

Cook, 1961; R. M. Cook, *Cnidian Peraea and Spartan Coins*, *JHS* 81, 1961, 56vd.

Demand, 1989; Demand, N., "Did Knidos Really Move? The Literary and Epigraphical Evidence", *Classical Antiquity* 8, 1989, 224 v.d.

Doksanaltı, 2000; "Die Keramikfunde aus den Arealen Z 1 und Y 1 der Dionysos-Stoa in Knidos", *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta (RCRF)* 36, 2000, 75 v.d.

Doksanaltı, 2006;E.Doksanaltı, "Knidos Kap Krio Kazı Alanı", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2006.

Doksanaltı-Karaoğlan-Tozluca,2018; E.Doksanaltı, İ.Karaoğlan, D.O.Tozluca, "Knidos Denizlerin Buluştuğu Kent", Ankara, 2018.

Heilmeyer, 1972; W. -D. Heilmeyer, *Frühe Olympische Tonfiguren (Olympische Forschungen VII)*, Berlin.

Herodotos; Heredotos, *Historia*, "Herodot Tarihi", (çev. M. Ökmen, A. Erhat), 1983.

Hoepfner, 1990; Hoepfner, W., 'Bauten und Bedeutung des Hermogenes", XIII. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie Berlin 1988, DA1, Mainz 1990.

Jarosch, 1994; V. Jarosch, *Samische Tonfiguren. Des 10. bis 7. Jahrhunderts V. Chr. aus dem Heraion von Samos (Samos 18)*, Bonn.

Malkin, 1994;I.Malkin, "Myth and Territory in the Spartan Mediterranean", Cambridge,1994.

Mansel, 1984; A.M.Mansel, "Ege ve Yunan Tarihi", Ankara, 1984.

Özgan, 1990; R. Özgan, "1988 Knidos Kazısı Ön Raporu", KST XI, 2,1990.

Özgan, 1992; R. Özgan, 1990 Knidos Kazısı, XIII. KST. II, Ankara, 1992, 171- 188.

Kommos IV; J. W. Shaw ve M. C. Shaw (ed.), *Kommos IV. The Greek Sanctuary. Text and Plates*, Princeton ve Oxford, 2000.

Love, 1968; I.C. Love, Knidos- Excavations in 1967, TAD XVI. II, 1968, 133- 159.

Love, 1970; I.C. Love, A Preliminary Report of the Excavations at Knidos 1969, *AJA* 74,1970, 149vd.

Love, 1972; I.C. Love, "Excavations at Knidos 1971", *AJA*76, 1972, 393- 405.

Love, 1973; I. C. Love, "A Preliminary Report of the Excavations at Knidos, 1972, *AJA* 77, No. 4, 1973, 413-424.

Love, 1976; Love, I.C., "A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967-Congress of Classical Archaeology, Vol. II Ankara-İzmir 23-30/IX/1973, 1976,- 126 -1110 v.d.

Newton, 1863; Newton, Ch., A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae, London, 1863.

Newton, 1865; Newton, Ch., Travels and Discoveries in the Levant II, London 1865.

Pausanias; Pausanias, *Periegesis tes Hellados*, "Pausanian Description of Greece I-V", (Çev. W. H. Jones), 1918-1935.

Pettersson, 1992; R. Pettersson, "Cults of Apollo at Sparta: The Hyakinthia, the Gymnopaidiai and the Kameia", Stocholm, 1992.

Ridgway 2001; Ridgway, B., S., *Hellenistic Sculpture II*, Wisconsin, 2001.

Strabon; Strabon, *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. A. Pekman), İstanbul 2000.

Stelle, 1965; L. A. Stelle, *La civiltà micenae nei documenti contemporanei*, 1965.

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Knidos Antik Kenti Dionysos Tapınağı/C Kilisesi genel görünüm

Resim 2: Knidos Antik Kenti Dionysos Tapınağı/C Kilisesi detay görünüm

Resim 3:FR1 cepheden genel görünüm

Resim 3a:FR1 cepheden figür detay görünüm

Resim 3b: FR1 cepheden figür detay görünüm

Resim 3c: FR1 cepheden figür detay görünüm

Resim 4: FR2 cepheden genel görünüm

Resim 4a: FR2 cepheden figür detay görünüm

Resim 4b: FR2 cepheden figür detay görünüm

Resim 4c: FR2 cepheden figür detay görünüm

Resim 5: FR3 cepheden genel görünüm

Resim 5a: FR3 cepheden figür detay görünüm

Resim 5b: FR3 cepheden figür detay görünüm

Resim 6: FR4 cepheden genel görünüm

Resim 7: FR5 kuzeybatı görünüm

Resim 7a: FR5 cepheden genel görünüm

Resim 8: FR6 cepheden genel görünüm

Resim 9: FR7 cepheden genel görünüm

Resim 10: AB1 cepheden genel görünüm

Resim 11: AB2 cepheden genel görünüm

RESİMLER

Resim 1: Knidos Antik Kenti Dionysos Tapınağı/C Kilisesi genel görünüm

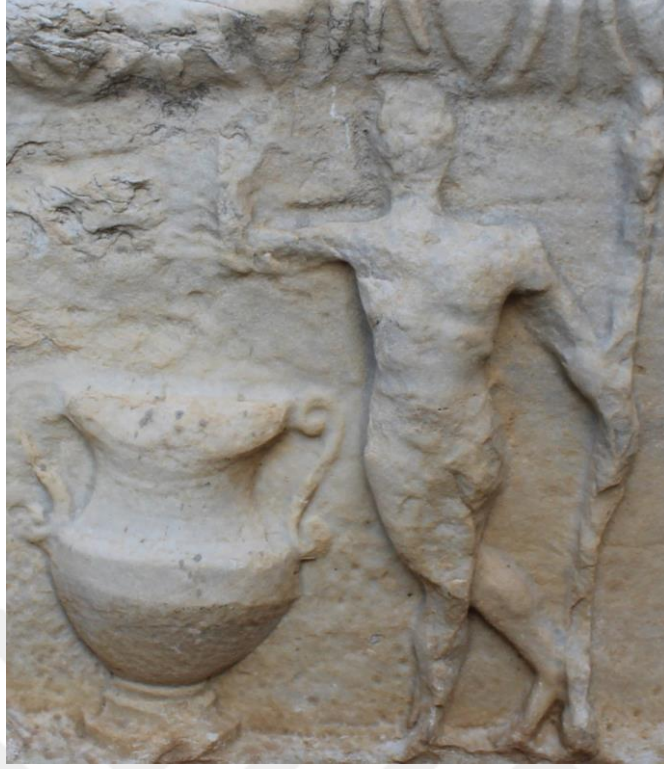
Resim 2: Knidos Antik Kenti Dionysos Tapınağı/C Kilisesi detay görünüm

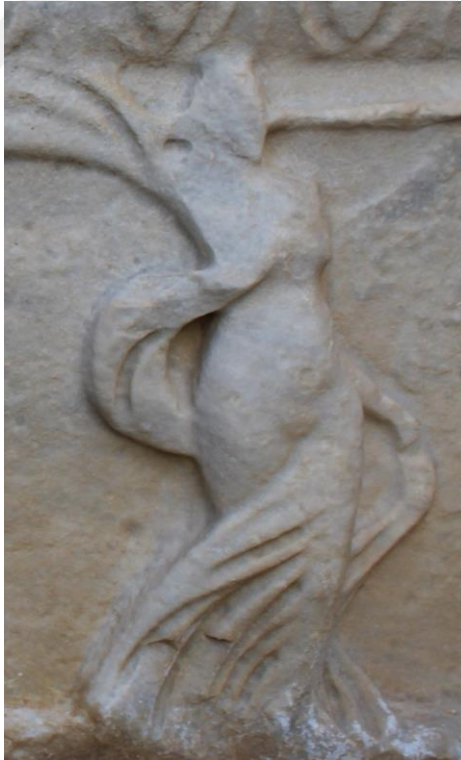
Resim 3: FR1 cepheden genel görünüm

Resim 3a: FR1 cepheden figür detay görünüm

Resim 3b: FR1 cepheden figür detay görünüm

Resim 3c: FR1 cepheden figür detay görünüm

Resim 4: FR2 cepheden genel görünüm

Resim 4a: FR2 cepheden figür detay görünüm

Resim 4b: FR2 cepheden figür detay görünüm

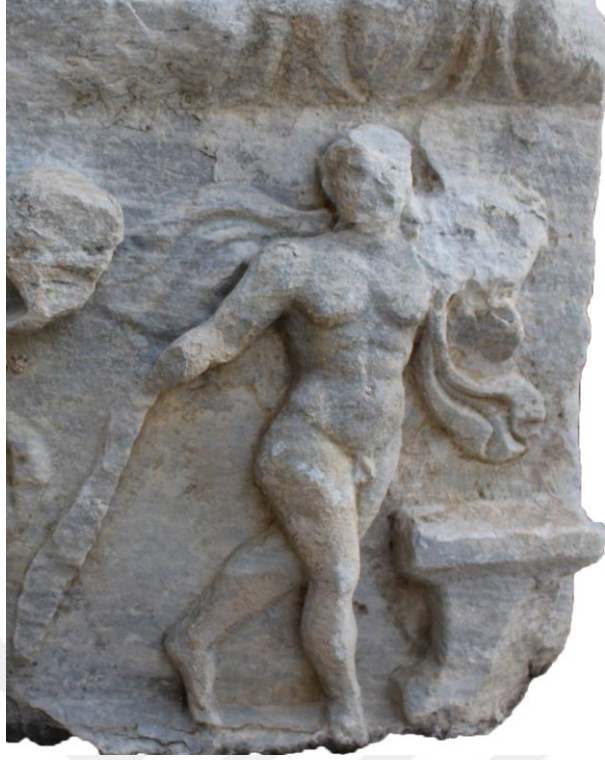
Resim 4c: FR2 cepheden figür detay görünüm

Resim 5: FR3 cepheden genel görünüm

Resim 5a: FR3 cepheden figür detay görünüm

Resim 5b: FR3 cepheden figür detay görünüm

Resim 6: FR4 cepheden genel görünüm

Resim 7: FR5 kuzeybatı görünüm

Resim 7a :FR5 cepheden genel görünüm

Resim 8: FR6 cepheden genel görünüm

Resim 9: FR7 cepheden genel görünüm

Resim 10: AB1 cepheden genel görünüm

Resim 11: AB2 cepheden genel görünüm

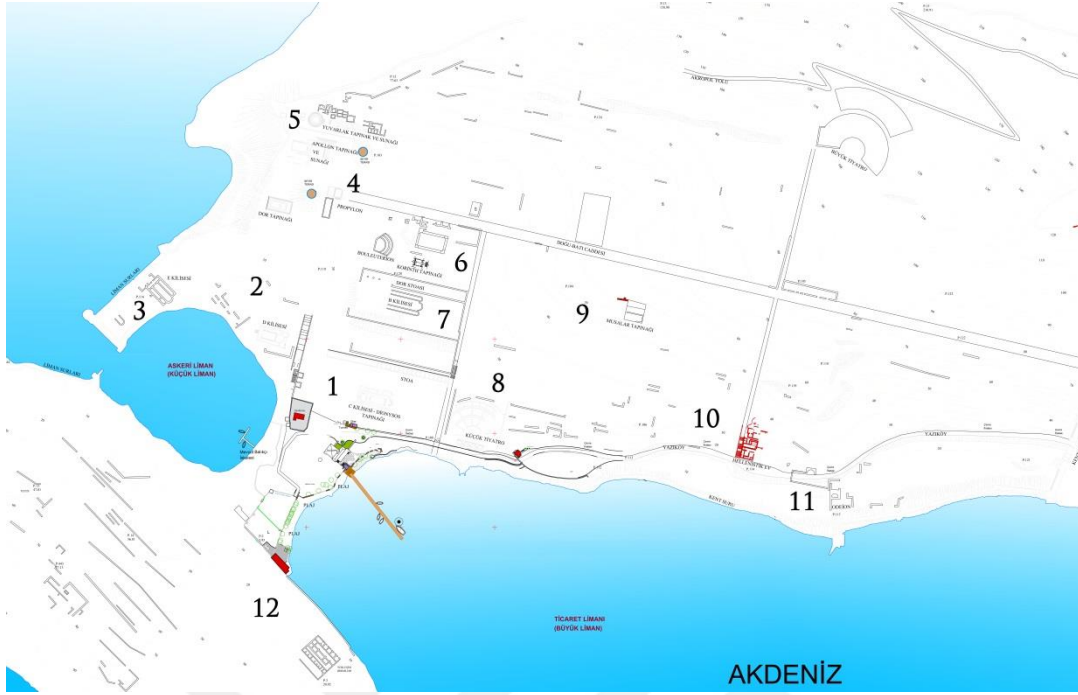
HARİTA VE ÇİZİMLER

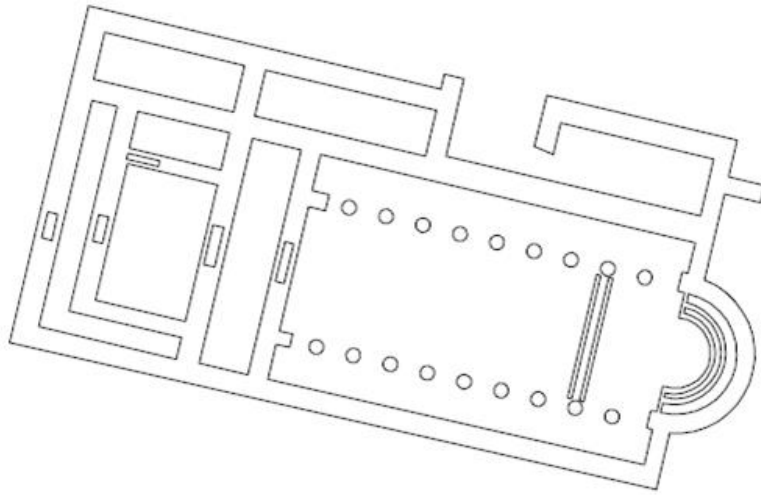
Harita 1: Knidos Antik Kenti'nin uydu görünümü

Harita 2: Knidos Antik Kenti'nin konumu

Harita 3: Knidos Antik Kent haritası

Çizim 1: Knidos Antik Kenti Dionysos Tapınağı/C Kilisesi